

НУ “ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ”
КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ПРАВА
Кафедра менеджменту та інформаційних технологій

Заплотинський Б.А.

ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО

Конспект лекцій

Київ – 2018

Заплотинський Б.А. Електронне судочинство. Конспект лекцій. – Кафедра менеджменту та інформаційних технологій КІВтаП НУ “ОЮА”, 2018. – 84 с.

Конспект лекцій підготовлений на основі робочої програми навчальної дисципліни для студентів-магістрів та бакалаврів КІВтаП, які навчаються зі спеціальності “081 право”. Головна увага приділена розкриттю основних понять та суті тем в стислій і доступній для сприйняття формі.

Рецензент:

завідувач кафедри менеджменту та інформаційних технологій КІВтаП,
д.т.н., проф. **Тупкало В.М.**

Затверджено на засіданні кафедри МтаІТ КІВтаП
як електронний ресурс кафедри, протокол № 2 від 07.09.2018

© Б.А. Заплотинський, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Ч1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	
1. ПРОГРАМНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПК	
1.1. Основні терміни та визначення	7
1.2. Апаратно-програмний склад персонального комп'ютера	8
1.3. Призначення і типи операційних систем, їх стислі характеристики	11
1.4. Основні поняття з БД і СУБД	14
2. КОМП'ЮТЕРНІ МЕРЕЖІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ. ОСНОВИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ	
2.1. Загальні відомості з комп'ютерних мереж. Послуги мережі Інтернет	16
2.2. ІС як складова ІТ. Компоненти, структура та етапи функціонування	20
2.3. Основи інформаційної безпеки при роботі ПК в мережі	23
Ч2. ЕЛЕКТРОННІ СУДИ У СВІТІ	
3. ІТ ТА ІС В РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ	
3.1. Загальні відомості	26
3.2. Електронний суд в США	27
3.3. Електронний суд у Великій Британії	28
3.4. Електронний суд у Фінляндії	29
3.5. Електронний суд у Франції	29
3.6. Застосування ІТ в судах Європи у відповідності до Висновку КРЕС	30
3.7. Застосування ІТ в судах Росії	37
4. ВИКОРИСТАННЯ ІТ У ВІТЧИЗНЯНІЙ СУДОВІЙ СФЕРІ	
4.1. Про успіхи впровадження ІТ в суди України	41
4.2. АІС, АСД, ІПС та інші системи у судах загальної юрисдикції	45
4.3. IPLEX – правові системи нового покоління	46
4.4. ІПС “ЛІГА:ЗАКОН” в юридичній та судовій діяльності	47
4.5. Електронний суд запрацював у тестовому режимі	50
4.6. Електронний суд – спрощення доступу до правосуддя	52
4.7. Про плюси, складнощі і перспективи ЕС безпосередньо від юристів	53
4.8. Проблеми функціонування ЕС в Україні від суддів	54
Ч3. ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ З ПРОЕКТУ “ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ”	
5. ПРОЕКТ “ЕУ” ЯК ОСНОВА УСПІШНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕП	
5.1. Передумови побудови Проекту	58
5.2. Суть електронного урядування і напрямки його розвитку	58
5.3. Проблем Проекту, які можуть виявитися при впровадженні ЕУ в практику	59
5.4. Трансформаційний сценарій розвитку ЕУ	61
6. ЗАДАЧІ, ЯКІ ПОТРІБНО БУДЕ ВИРІШИТИ В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ “ЕУ” В УКРАЇНІ	
6.1. Інформування і підвищення комп'ютерної грамотності	63
6.2. Розвиток міжвідомчої електронної взаємодії	64
6.3. Розвиток Єдиної системи ідентифікації та аутентифікації	64
6.4. Підтримка діяльності громадянського суспільства	66
6.5. Реалізація механізму державно-приватного партнерства	67
6.6. Можливості використання сервісів ЕУ судовою владою	68
ЛІТЕРАТУРА	70

ДОДАТОК 1.	Принцип побудови і роботи ПК	71
ДОДАТОК 2.	Електронний підпис	74
ДОДАТОК 3.	Приклад застосування АСД в судовій діяльності	77
ДОДАТОК 4.	Загальні відомості про організацію відеоконференцій	82

ВСТУП

Перш за все пояснимо зв'язок діяльності працівників судової сфери із засобами ІТ.

1. *Робота таких осіб на будь-якій посаді пов'язана зі створенням, обробкою і зберіганням маси текстових документів*, як-то: договори, позови, протоколи, висновки, рішення та різні додатки до них. ПК дозволяє не тільки виконати цю роботу, але в будь-який момент надрукувати документ на папері, зробити необхідні вилучення, скопіювати документ на електронний носій, передати абоненту за допомогою електронної пошти.

2. *Значна частина юридично-правових документів для ефективної роботи вимагає особливої форми подання*. Мова йдеться про таблиці як основну структуру для зберігання інформації, і про спеціальні програми, зокрема Системи управління базами даних (СУБД), які допомагають виконувати необхідні запити і отримувати відповіді на них в зручній формі.

3. *З переходом до інформаційного суспільства і побудови правової держави працівників захлеснув потік актів і документів, впоратися з якими без допомоги комп'ютера важко*. Це викликало цілий напрям в комп'ютерних технологіях – розробку довідково-правових та інформаційних комп'ютерних систем.

4. *Комп'ютер – це не тільки робочий стіл працівника, а й його офіс, який не вимагає додаткових площ і спеціальних меблів*. Комп'ютер значно прискорює спілкування з іншими організаціями та клієнтами без витрат на відрядження та транспортні послуги, так як може бути і потужним засобом зв'язку.

Система судового автоматизованого діловодства складається з наступних модулів:

- *реєстр судових справ*. Ведення повної інформації з кожної судової справи (учасники судового процесу, пред'явлені і стягнені суми, дати і зміст засідань, ін.).

- *реєстр юристів*. За кожним юристом закріплений перелік судових справ, які доступні йому для редагування. Повний список судових справ доступний тільки головному юристу.

- *реєстр учасників судового процесу*. Ведення довідників позивачів, відповідачів і третіх осіб. Зберігання історії кожного учасника.

- *реєстр судів*. Можливість заводити і зберігати інформацію за органами судової влади.

Така система може допомогти:

- в організації колективної роботи кількох співробітників одночасно, а також підвищити ефективність роботи компанії в цілому;

- в швидкому пошуку необхідної інформації за певними параметрами, наприклад, визначити графік найближчих судових засідань або відслідкувати завантаженість кожного судді;

- моментально знайти контактні дані будь-якого суду або учасника судової справи;

- отримати доступ до робочої інформації з будь-якої точки світу, в тому числі, перебуваючи вдома.

Тепер можна сформулювати предмет і мету дисципліни.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є інформаційні технології, які застосовуються для реалізації проекту “Електронний суд”.

Метою викладання навчальної дисципліни є формування у майбутніх правознавців здібності ефективно використовувати сучасні ІТ при рішенні професійних завдань, зокрема в умовах електронного судочинства.

Студент, який пройшов підготовку з дисципліни ВІТвС, *повинен знати*:

- ☐ нормативну базу для використання ІТ у судовій діяльності;
- ☐ основні терміни та загальні відомості з функціонування засобів ІТ;
- ☐ принципи побудови та функціонування автоматизованих інформаційних систем, що діють в судах;
- ☐ можливості сучасних ІТ для підготовки службової та процесуальної документації, виконання статистичних розрахунків;
- ☐ основні правила безпеки та експлуатації персональних комп’ютерів;
- ☐ призначення, склад та основні можливості ІПС ЛІГА:ЗАКОН Юрист.

Студент, який пройшов підготовку з дисципліни ВІТвС, *повинен вміти*:

- ☐ використовувати можливості сучасних офісних пакетів для підготовки службової й процесуальної документації, зокрема Word;
- ☐ аналізувати правові та господарчо-правові питання за допомогою табличного процесору Excel та спеціалізованих СУБД;
- ☐ організувати робоче місце та діяльність у відповідності з вимогами сучасного діловодства;
- ☐ користуватися різними режимами пошуку документів в ІПС ЛІГА:ЗАКОН Юрист;
- ☐ здійснювати предметно-орієнтований пошук інформації в мережі Інтернет, упорядковувати його результати, зберігати знайдену інформацію та використовувати її для прийняття рішень і підготовки власних документів.

Структурно конспект лекцій складається з трьох частин – від загальних понять з ІТ в стислому вигляді, які потрібні при вивченні дисципліни, до стану функціонування ЕС в країнах світу і до проблем впровадження електронного судочинства та електронного урядування в Україні.

Окрім того посібник містить кілька додатків: *Принцип побудови і роботи ПК; Електронний підпис; Приклад застосування електронного документо-обігу в господарському обласному суді Запоріжжя*, а також *Загальні відомості з організації відеоконференцз’язку*, зокрема у судовій діяльності.

ЧАСТИНА 1

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

1. ПРОГРАМНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПК

1.1. Основні терміни та визначення

На сьогодні комп'ютер та інформаційні технології є засобом здійснення навчальної, наукової і професійної діяльності фахівців будь-якої сфери, який виконує свої професійні обов'язки в умовах інформаційного суспільства.

Збільшення обсягів інформації та попиту на неї обумовили появу галузі, пов'язаної з автоматизацією обробки інформації – інформатики, яка здатна значною мірою покращити ситуацію.

Інформатика – це наука про методи та засоби отримання, обробки, зберігання, передавання, подання інформації. Основне завдання інформатики полягає у визначенні загальних закономірностей, відповідно до яких відбувається створення інформації, її опрацювання, передавання повідомлень і використання інформації в різних сферах діяльності людини.

Інформаційні технології – це сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження, показу і використання інформації в інтересах її користувачів.

На основі терміну “інформаційні технології” сьогодні виникли ще два нових терміни – *інформаційне суспільство* та *інфокомунікаційні технології (послуги)*.

Згідно з визначенням, поданим 1993 року Комісією ЄС, *інформаційне суспільство* – це суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання інформаційних технологій та новітніх технологій зв'язку.

Доступ до інформаційних ресурсів глобальної інформаційної структури реалізується за допомогою послуг зв'язку нового типу на основі NGN-технологій, які отримали назву *інфокомунікаційних технологій (послуг)*. Із-за складності своєї суті послуги NGN важко розділити на послуги інформаційні та послуги зв'язку, що й призвело до виникнення єдиного поняття “інфокомунікаційні технології”. *Інфокомунікаційні технології (ІКТ)* – це сукупність засобів зв'язку, що передбачають автоматизовану обробку, зберігання або надання відповідей на запити інформації на основі обчислювальної техніки й телекомунікаційного обладнання.

Сьогодні *інформаційний ресурс* (організована сукупність документованої інформації, відомостей, даних і знань, яка призначена для задоволення інформаційних потреб споживача) розглядається як одне з основних багатств кожної держави, стратегічний ресурс, цінність якого постійно зростає. Політика владних органів нашої держави в галузі інформаційної індустрії втілюється в низці важливих документів, серед яких насамперед слід назвати Закон України від 04.02.98 за №74/98-ВР “Про національну програму інформатизації”, Указ Президента від 14.07.2000 за №887/2000 “Про вдосконалення

інформаційно-аналітичного забезпечення Президента України та органів державної влади”, Указ Президента України від 20.10.2005 № 1497/2005 “Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій”, Державна програма “Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці” на 2006-2010 роки від 7.12.2005 р. № 1153 та ін.

1.2. Апаратно-програмний склад персонального комп’ютера

Комп’ютер – це апаратно-програмний пристрій, призначенням якого є переробка, накопичення, аналіз, систематизація і пересилка інформації.

Основними компонентами сучасного ПК настільного типу є: системний блок (рис.1.1), монітор, клавіатура, миша, а також такі додаткові пристрої, як акустична система, принтер, модем, сканер, відеокамера та ін.

Рис. 1.1. Зовнішній вигляд ПК у настільному варіанті

Зовні комп’ютери можуть відрізнятися один від одного, але в кожному з них є дві невід’ємні складові: *апаратна* і *програмна*.

Апаратна частина, або *hardware*, – це електронні компоненти комп’ютера, які самі по собі є лише набором мікросхем. Оживити їх і примусити виконувати різноманітні задачі призначене *програмне забезпечення (software)* – операційна система і різні програми для обробки даних.

Системний блок – основна апаратна складова комп’ютера. До нього підключається решта компонентів: пристрої введення-виведення, за допомогою яких інформація поступає в пам’ять комп’ютера і видається користувачу, а також пристрої, які, виконуючи різні функції, розширюють можливості ПК. Основним вузлом ПК є системна (материнська) плата (рис.1.2) з процесором, оперативною пам’яттю, відеокартою, звуковою картою, мікросхемою BIOS та PCI-роз’ємами. Крім того на системній платі

розташовані роз'єми для підключення зовнішніх пристроїв (накопичувачів, клавіатури, миші і т.д.), а також контролери – мікросхеми, що управляють роботою всіх цих пристроїв. Окрім цієї плати в системному блоці розміщений блок живлення з вентилятором, жорсткий диск з енергонезалежною пам'яттю, приводи для зв'язку із зовнішнією пам'яттю (наприклад, компакт-диски, флеш-пам'ять) тощо.

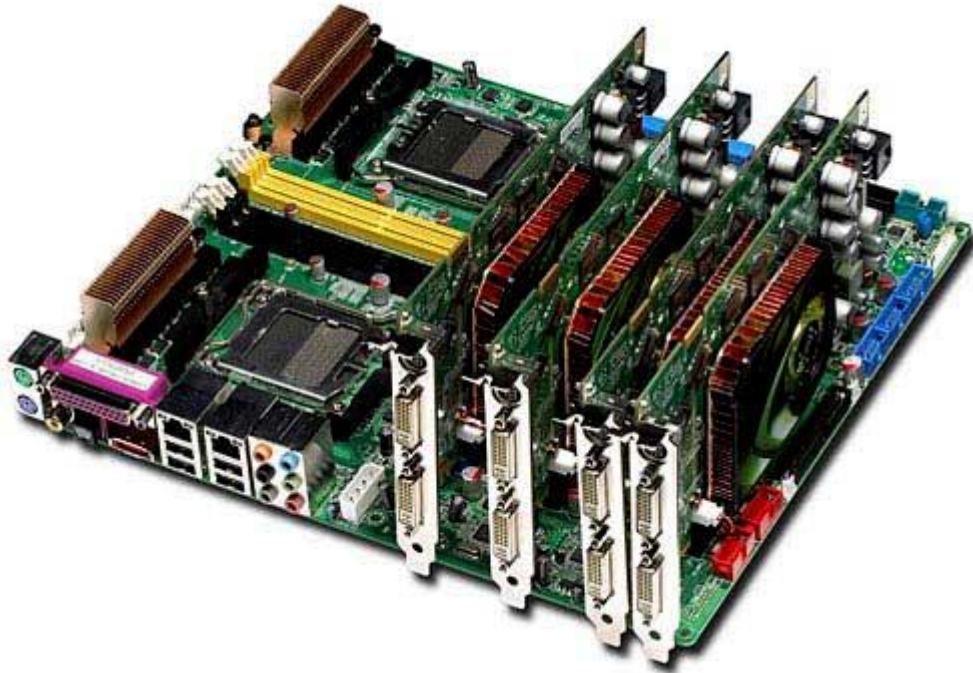

Рис.1.2. Зовнішній вигляд системної плати

Монітор – засіб відображення інформації, що поступає з ПК. Монітори можуть бути на основі електронно-променевої трубки (CRT), плоскими рідиннокристалічними (LCD) або плоскими плазменними. CRT-монітори поки ще знаходяться в експлуатації, але поступово замінюються на LCD та плазмені монітори, у яких майже повністю відсутнє шкідливе електромагнітне випромінювання.

Клавіатура і миша – пристрої, за допомогою яких можна контролювати роботу програмного забезпечення ПК, вводити алфавітно-цифрову (текстову) інформацію та параметри у діалогові вікна.

Додаткові пристрої: *акустична система* – колонки або навушники, які дозволяють відтворювати звуки і музику за допомогою звукової карти комп'ютера; *принтер* – друкуючий пристрій; *сканер* – дозволяє переводити паперові документи (книги, фотографії) в електронний вигляд; *маршрутизатор+модем*) для підключення до Інтернету, *відеокамера* та інші пристрої.

Електронним "мозком" комп'ютера є *центральний процесор*. Процесор (CPU – Central Processing Unit) – це головна мікросхема комп'ютера, яка проводить обробку всіх даних, що до неї поступають. Саме вона виконує всі команди, що містяться у програмі. Від обчислювальної потужності

центрального процесора головним чином залежить продуктивність системи. Під час роботи процесор нагрівається, тому на нього встановлюють систему охолодження – вентилятор або кулер. Кулер – це вентилятор з радіатором, який монтується безпосередньо над процесором і охолоджує його.

Пам'ять комп'ютера можна розділити на три категорії – постійну, оперативну і зовнішню. *Постійна пам'ять* – це мікросхема BIOS на системній платі (Basic Input/Output System), в якій зберігаються програми первинного завантаження комп'ютера, тестування основних компонентів, а також набір підпрограм для управління всіма його пристроями.

Оперативна пам'ять виконана у вигляді окремих модулів – планок з мікросхемами. Вона призначена для зберігання програм і даних, з якими працює в даний момент центральний процесор. Інформація в оперативній пам'яті зберігається до того часу, поки комп'ютер включений. Для тривалого зберігання призначена внутрішня пам'ять на жорсткому диску і пристрої зовнішньої пам'яті.

У материнську плату можна встановити деякі додаткові пристрої, наприклад, плату TV-тюнера або FM-приймача, мережеву плату для підключення комп'ютера до локальної мережі, інші пристрої.

Одним із найважливіших компонентів, від якого багато в чому залежить надійність роботи комп'ютера, є *блок живлення*. Блоки живлення сучасних комп'ютерів “інтелектуальні” – вони можуть вимикатися і вмикатися за командою з материнської плати.

Принцип побудови і роботи комп'ютера наведений в додатку 1.

Можливості комп'ютера як технічної основи системи обробки даних пов'язані з використанням програмного забезпечення (програм).

Програма – це упорядкована послідовність команд комп'ютеру для вирішення задачі.

Програмне забезпечення – це сукупність комп'ютерних програм і документальних засобів для створення й експлуатації систем опрацювання даних. Програми призначені для комп'ютерної реалізації задач. Терміни *задача* і *додаток* мають широке вживання в контексті інформатики і програмного забезпечення.

Задача – це проблема, що підлягає вирішенню.

Програмний додаток (або просто додаток) – програмна реалізація розв'язання задачі на комп'ютері у прив'язці до базового ПЗ.

Таким чином, задача означає проблему, що підлягає реалізації з використанням засобів інформаційних технологій, а додаток – реалізоване на комп'ютері рішення задачі.

Залежно від виконуваних функцій програмне забезпечення класифікують таким чином: системне, прикладне та інструменти (інструментарії) технології програмування.

Системне програмне забезпечення призначене для:

- створення операційного середовища функціонування інших програм;

- забезпечення надійної і ефективної роботи самого комп'ютера і обчислювальної мережі;
- проведення діагностики і профілактики комп'ютера і обчислювальних мереж;
- виконання допоміжних технологічних процесів (копіювання, архівація, відновлення файлів програм і баз даних тощо).

Прикладне програмне забезпечення призначене для вирішення конкретних завдань користувача і ділиться на кілька груп:

- *офісні програми* – Microsoft Office (Excel, Word, Access), програми для сканування зображень та розпізнавання текстів (ABBYY FineReader), засоби машинного перекладу текстів з однієї мови на іншу (Pragma, Prompt), програми для роботи в Інтернеті (наприклад, браузері Internet Explorer, Opera, Google, програми електронної пошти, наприклад, mail.ua, gmail.com та ін.);
- *мультимедійні програми* – застосунки для роботи із звуком, відео, графікою (наприклад, Windows Media, Adobe Photoshop, CorelDRAW);
- *навчальні програми* (електронні посібники) та програми для розваг (програвачі музичних і відео файлів, комп'ютерні ігри тощо).

Інструментарій технології програмування забезпечує процес розробки програм і включає спеціалізовані програмні продукти (засоби) розробника (наприклад Visual Basic, Delphi, Java та ін.). Програмні продукти цього класу підтримують всі технологічні етапи процесу проектування, програмування, налагоджування і тестування створюваних програм. Користувачами інструментарію технології програмування є системні та прикладні програмісти.

1.3. Призначення і типи операційних систем

Операційна система – це сукупність програмних засобів, що забезпечує керування апаратною частиною комп'ютера і прикладними програмами (додатками, утилітами), а також взаємодію між обчислювальною системою і користувачем.

Операційна система утворює автономне середовище, не пов'язане з жодною з мов програмування. Будь-яка ж прикладна програма пов'язана з операційною системою і може експлуатуватися тільки на тих комп'ютерах, де є відповідне системне середовище. Прикладні програмні засоби, розроблені в середовищі однієї операційної системи, не можуть бути використані для роботи в середовищі іншої операційної системи, якщо немає спеціального комплексу програм (конвертера), що дозволяє це зробити.

Найважливіші функції будь-якої операційної системи:

- управління роботою кожного блоку комп'ютера і їхньою взаємодією;
- управління виконанням програм;
- організація збереження інформації в зовнішній пам'яті;
- взаємодія користувача з комп'ютером (підтримка інтерфейсу користувача).

Зазвичай операційна система зберігається на жорсткому диску, а при його відсутності виділяється спеціальний диск, що називається системним диском. При включенні комп'ютера операційна система автоматично завантажується з диска в оперативну пам'ять і займає в ній визначене місце.

Кожна операційна система орієнтована на конкретний тип центрального процесора. Важливою характеристикою операційної системи є розрядність системи команд процесора, для якого ця система розроблена. На даний час існують 8-розрядні, 16-розрядні, 32-розрядні, 64-розрядні ОС.

Ще одна характеристика ОС – тип її користувацького інтерфейсу. Ступінь розвитку інтерфейсу характеризує ступінь її придатності для інтерактивного використання: 8-бітні ОС використовують, як правило, примітивний інтерфейс командного рядка; 16-бітні ОС постачаються спеціальною програмою-оболонкою, що реалізує інтерфейс текстових меню; 32-розрядні і 64-розрядні ОС обладнуються об'єктно-орієнтованим (як правило, віконно-графічним) інтерфейсом. У перспективі – побудова систем інтелектуального інтерфейсу.

Розглянемо стислі характеристики основних операційних систем.

Операційні системи сімейства MS-DOS. Ця система є першою і найбільш поширеною представницею 16-бітних DOS (Disk Operation Systems). Була випущена для ПК серії IBM PC у 1981 р. Її відмінні риси – однозадачність, вбудований командний інтерфейс, модульність структури, ієрархічність файлової системи, невеликий обсяг пам'яті (640 Кбайт). Як недолік слід відзначити відсутність засобів захисту від несанкціонованого доступу до ресурсів ПК і ОС. Останньою версією цієї системи була DOS 6.22. Нині однозадачні ОС на персональних комп'ютерах практично не використовуються.

Операційні системи сімейства OS/2. Операційна система OS/2 (Operation System/2) розроблена фірмою IBM у 1987 року в зв'язку зі створенням нового сімейства ПК. OS/2 є багатозадачною операційною системою другого покоління. Вона є 32-розрядною графічною багатозадачною операційною системою для IBM-сумісних комп'ютерів, дозволяє організовувати паралельну роботу кількох прикладних програм, забезпечує при цьому захист однієї програми від іншої та операційної системи від працюючих у ній програм. Головний недолік OS/2 – мале число додатків до неї, що робило цю систему менш популярною порівняно з системами MS-DOS та Windows. На даний час ОС не поновлюється.

Операційні системи сімейства UNIX. Операційні системи сімейства UNIX – це 32-розрядні та 64-розрядні багатозадачні багатокористувацькі операційні системи. Сильний бік UNIX – це надійність роботи в мережі, а також можливість використовуватися на різних комп'ютерах – від суперкомп'ютера до ПК. Це дає змогу переносити ОС та інші програмні засоби з однієї машинної архітектури на іншу з мінімальними витратами.

UNIX забезпечує доступи до розподілених баз даних і до робочих станцій локальної мережі, до віддаленої дистанційної мережі, а також вихід в глобальні мережі. Поштова служба UNIX – один із головних її компонентів. Більшість сучасних UNIX-систем є комерційними версіями дистрибутивів UNIX, наприклад Solaris від Sun, HP-UX Hewlett-Packard, AIX® від IBM, які мають свої власні унікальні елементи і функціональні рішення.

Операційна система Linux. ОС Linux була задумана як безплатна альтернатива комерційним UNIX-середовищам. Ідея була успішно реалізована Лінусом Торвальдсом, коли він був ще студентом університету в м. Хельсінкі на початку 90-х років минулого століття.

Linux працює на більшій кількості платформ, наприклад на Intel®/AMDx86, в той час як UNIX-системи, переважно, здатні працювати тільки на одній платформі. На відміну від Unix, який використовувався на серверах і великих ЕОМ (мейнфреймах), Linux в початковому вигляді був орієнтован на домашні ПК з більш простим апаратним забезпеченням.

На даний час Linux успішно працює на великій кількості платформ, більш, ніж будь-яка інша ОС. Це сервера, вбудовані системи, мікрокомп'ютери, модеми і навіть мобільні телефони. Але у цієї ОС є комерційний недолік: численні додатки до системи є платними.

Операційна система Windows. Ця багатозадачна і багатокористувацька система корпорації Microsoft, яка орієнтована на застосування зручного графічного інтерфейсу користувача при роботі з ПК. Спочатку ОС Windows була всього лише графічною надбудовою для MS-DOS, але на сьогодні під управлінням операційних систем серії Windows за даними ресурса Net Applications працює приблизно 90% всіх ПК. Основними представниками цього сімейства ОС є Windows NT, Windows 2000, Windows XP, Windows 7, Windows 10 з перспективою подальшого розвитку, а також мобільні версії Windows Mobile та Windows Phone.

Операційна система Apple. У 1984 році корпорація Apple Computer, Inc. представила новий комп'ютер Macintosh з фірмовою ОС, який більш 20 років був її основним бізнесом. На даний час Apple є виробником не тільки унікальної багатозадачної ОС з графічним інтерфейсом, а й персональних і планшетних ПК, аудіоплеєрів, мобільних телефонів, програмного забезпечення (мобільна версія системи – iOS).

У січні 2007 року корпорація відмовилась від слова *Computer* у своїй назві, продемонструвавши зміну основного курсу з ринку комп'ютерної техніки на ринок побутової електроніки. Завдяки інноваційним технологіям та естетичному дизайну, корпорація створила в індустрії споживчої електроніки майже культову репутацію. Так, виробництво пристроїв iPod, iPhone и iPad сьогодні користується високим попитом у всьому світу, приносячи корпорації величезні прибутки.

Найбільше застосування ОС Apple знайшла у видавничій справі, на телебаченні, в системах відеодизайну і відеоспостереження.

1.4. Основні поняття з баз даних та систем управління базами даних

База даних (БД) являє собою сукупність структурованих даних, що зберігаються в пам'яті обчислювальної системи і відображають стан об'єктів та їх взаємозв'язків в предметній області.

Логічну структуру даних, які зберігаються в базі, називають моделлю даних. На даний час найбільш поширена *реляційна модель*, заснована на понятті “взаємозв'язок” (relation). Найпростішим прикладом такої моделі служить двовимірна таблиця (рис.1.3).

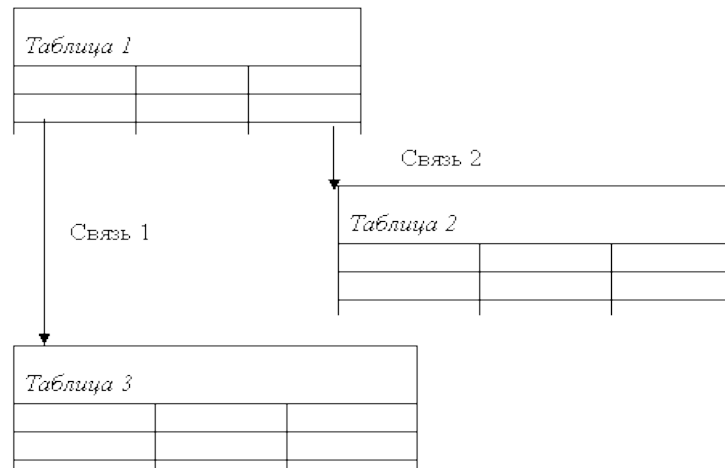

Рис. 1.3. Реляційна модель бази даних

Перевагою реляційної моделі даних є розуміння її побудови, простота і зручність практичної реалізації на ЕОМ.

До недоліків реляційної моделі слід віднести відсутність стандартних засобів ідентифікації окремих записів; складність опису ієрархічних і мережових зв'язків, великий обсяг пам'яті, в якій дані зберігаються.

На даний час більшість СУБД побудовані саме на основі реляційної моделі (наприклад, Visual FoxPro, Access, Oracle та ін.).

Система управління базами даних (СУБД) – це комплекс мовних і програмних засобів, призначений для створення, ведення і сумісного використання БД багатьма користувачами.

СУБД зазвичай функціонують в архітектурі *клієнт-сервер*. В цьому випадку сама БД розміщується на комп'ютері-сервері, а до неї з робочих місць здійснюється сумісний доступ.

Сервером певного ресурсу в комп'ютерній мережі називають комп'ютер, який здійснює управління цим ресурсом, а клієнтом – комп'ютер, що використовує цей ресурс. В якості ресурсів комп'ютерної мережі можуть виступати, наприклад, бази даних, файли, служби друку, поштові служби.

Перевагою організації СУБД за архітектурою клієнт-сервер є вдале поєднання централізованого зберігання, обслуговування і колективного доступу до загальної корпоративної інформації з індивідуальною роботою

користувачів. Зокрема, при такому підході забезпечується *висока надійність захисту оброблюваної інформації, зменшується час на її обробку, а обслуговування самої СУБД потребує менших витрат.*

Згідно з основним принципом архітектури клієнт-сервер, дані обробляються тільки на сервері. Користувач або додаток формують запити, які надходять до сервера БД у вигляді інструкцій мови SQL. Сервер бази даних забезпечує пошук і витяг потрібних даних, які потім передаються на комп'ютер користувача.

У ролі клієнтських програм можуть використовуватися СУБД, електронні таблиці, текстові процесори, програми електронної пошти та ін.

Необхідною умовою успішного функціонування БД є забезпечення її цілісності, особливо при мережевому використанні. Цілісність БД – це властивість бази, що означає несуперечливий і адекватний стан інформації в предметній області. Цілісність стану перевіряється за допомогою певних обмежень (умов).

Безпека БД досягається шифруванням даних, заборонаю користування даними для осіб, які не пройшли аутентифікацію та/або ідентифікацію, а також за допомогою інженерно-технічних засобів.

Контрольні питання до розділу

1. З яких основних частин складається персональний комп'ютер?
2. Для чого призначений мікропроцесор ПК?
3. Яке призначення оперативної пам'яті?
4. Які існують види накопичувачів інформації?
5. Які існують пристрої введення-виведення інформації?
6. Основні поняття щодо програмного забезпечення (програма, додаток, алгоритм).
7. Різновиди програм.
8. Які функції виконують операційні системи?
9. Назвіть типи операційних систем та надайте їх стислі характеристики.
10. Що таке база даних та система управління базами даних?

2. КОМП'ЮТЕРНІ МЕРЕЖІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ. ОСНОВИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Загальні відомості з КМ. Послуги мережі Інтернет

Комп'ютерною мережею називається сукупність взаємозалежних через канали передачі даних ПК, що забезпечують користувачів доступом до всіх ресурсів мережі: апаратним, програмним, інформаційним. Частіше усього загальними ресурсами мережі є інформаційний сервер (ПК із підвищеною швидкодією, пам'яттю і надійністю), а також периферійні пристрої вводу-виводу.

У залежності від видалення ПК один від одного, а також від територіального розподілу їхніх загальних ресурсів розрізняють мережі *глобальні* (більш 1000 км), *регіональні* (від 10 до кілька сотен км) і *локальні* (не більш 10 км). Зазначені відстані носять досить умовний характер і дозволяють швидко оцінити доцільний спосіб передачі даних. Так, у глобальних мережах частіше усього використовуються супутникові канали та спеціальні кабелі, у регіональних - телефонні лінії (можлива комбінація ефірно-проводного з'єднання), у локальних мережах – єдиний високо-швидкісний канал зв'язку для всіх ПК (наприклад, у вигляді проводу “кручена пара”).

Окремим класом виступають *корпоративні мережі* – будь-який із перерахованих вище видів, однак апаратура, програмне забезпечення, канали зв'язку та право доступу до них належать конкретній організації.

Більш розширена класифікація КМ наведена на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Класифікація комп'ютерних мереж

Всі пристрої мережі можна розділити на три великі функціональні групи: *робочі станції* (PC); *сервери мережі* (CM); *комунікаційні вузли* (KB).

РС – це, як правило, звичайний комп'ютер мережі із своєю операційною системою, однак такому ПК доступні загальні ресурси системи. СМ – це більш потужний мережевий ПК із своєю операційною системою, який виконує загальні для певних користувачів дії: створення, зберігання, копіювання та доступ до даних (наприклад, файловий сервер, сервер баз даних, сервер прикладних програм тощо).

До КВ відносяться: повторювач (repeater) – пристрій для регенерації сигналу; мост або комутатор (bridge or switch) – пристрій для розв'язки сегментів мережі для можливості одночасного надійного обміну даними між кількома РС; маршрутизатор (router) – пристрій для оптимального з'єднання різних мереж, які мають один протокол обміну; шлюз (gateway) – пристрій або окремий ПК для організації обміну даними між мережами з різними протоколами обміну, концентратор (hub) – центральний з'єднувальний пристрій, до якого підключаються всі кабелі мережі.

Для доступу користувачів до мережних ресурсів розробляється відповідне ПЗ, що частіше усього входить до складу ОС як базове. Але є й окремі мережні програми (наприклад, Novell NetWare), що доповнюють можливості ОС у вигляді відповідного додатка.

До основних показників роботи мережі відносяться *продуктивність, надійність, управляємість, можливість нарощування*.

Продуктивність сьогодні оцінюють двома параметрами: середній час реакції (тобто час між запитом і одержанням відповіді) та кількість інформації, яка передається в мережі за одиницю часу. Найчастіше перший параметр вимірюється в секундах та хвилинах, а другий в Мбіт/сек.

Надійність оцінюють кількома параметрами: середнє число відмов для визначеного сегменту мережі за одиницю часу (як правило за годину, або за добу); час безвідмовної роботи апаратних складових (параметр може досягати кілька десятків тисяч годин з початку експлуатації), захист інформації від збійних ситуацій (якісний параметр, який забезпечується апаратно-програмним резервуванням) та безпека (конфіденціальність) зберігаємої та передаємої інформації. Останній параметр на сьогодні придбав таке велике значення, що забезпечується цілою низкою адміністративно-правових заходів, а також апаратно-програмних засобів.

Під управляємістю мережі розуміється наявність адміністратора (як правило, це один з користувачів мережі), який має розширені можливості щодо доступу до будь-якого елементу мережі (в тому числі й до серверу), контролює роботу мережі та користувачів згідно з відповідними інструкціями, а також підтримує її працездатність.

Будь-яка мережа є об'єктом, що розвивається (не тільки в плані модернізації складових, а й збільшення числа користувачів), тому існують такі поняття, як *розширяємість, збільшення масштабу та апаратно-програмна сумісність*. Розширяємість визначає можливість нарощування числа користувачів без втрати працездатності мережі, збільшення масштабу визначає можливість нарощування без втрати продуктивності мережі, а

апаратно-програмна сумісність означає можливість підключення обладнання та програм від різних виробників.

Для узгодженої роботи усіх складових мережі, а також різних мереж між собою необхідно дотримуватися вимог відповідних стандартів. Основною моделлю, яка забезпечує формування та прийнятну на практиці передачу даних між комп'ютерами, на сьогодні є *OSI* (Open System Interconnection). Модель складається з кількох послідовних рівней перетворення інформації від зручного для оператора вигляду до сукупності дискретних сигналів “1” та “0”. Формально всього рівнів 7, але на практиці найчастіше використовуються приблизно 4-5 зі своїми особливостями. Для взаємодії між двома сусідніми рівнями встановлені відповідні правила – апаратно-програмний інтерфейс. Для взаємодії повідомлень між однаковими рівнями встановлені правила, які називаються протоколом обміну. Набір протоколів, достатніх для роботи в мережі, називається стеком.

Інтернет – всесвітня система об'єднаних комп'ютерних мереж для зберігання і передачі інформації. Часто згадується як *Всесвітня мережа* або *Глобальна мережа*. На основі Інтернету працює *Всесвітня павутина* (World Wide Web – WWW) і багато інших систем передачі даних.

На даний час підключитися до Інтернету можна через супутники зв'язку, радіоканали, кабельне телебачення, телефон фіксованого зв'язку, сотовий зв'язок, спеціальні оптико-волоконні лінії або електропровода. Мережа стала невід'ємною частиною життя як в розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються.

Об'єднання мереж різної архітектури і топології в Інтернет стало можливо завдяки дії стеку протоколів IP (*Internet Protocol*, відповідає за адреси посилань), і TCP (*Transmission Control Protocol*, відповідає за формування пакетів даних та їх маршрутизацію).

На даний час існує достатньо велика кількість служб та послуг Інтернет. Серед служб найбільш відомими є:

- *DNS* або система доменних назв, яка надає можливість використання для адресації вузлів мережі мнемонічних назв замість числових адрес;
- *електронна пошта* (E-mail), яка забезпечує можливість обміну повідомленнями одну людину з одним або декількома абонентами;
- *IRC*, призначена для підтримки текстового спілкування в реальному часі (chat);
- *телеконференції*, або групи новин (Usenet), що забезпечують можливість колективного обміну повідомленнями;
- *FTP* – система файлових архівів, забезпечує зберігання та пересилання файлів різних типів;
- *Telnet*, призначена для управління віддаленими комп'ютерами в термінальному режимі;
- *World Wide Web* – гіпертекстова (гіпермедіа) система, призначена для інтеграції різних мережевих ресурсів в єдиний інформаційний простір;

- *Потокове мультимедіа* та ін.

Найбільш популярними є такі послуги Інтернету: *Веб-форуми, Блоги, Вікі-проекти* (зокрема, Вікіпедія), *Інтернет-магазини, Соціальні мережі, Електронний підпис, Електронні платіжні системи, Інтернет-радіо, Інтернет-телебачення, IP-телефонія, Месенджери, Пошукові системи, Інтернет-реклама, Віддалені термінали* та ін.

Перегляд веб-сторінок здійснюється за допомогою спеціального редактора об'єктів – браузера. Браузер – це комп'ютерна програма у вигляді зручного для користування вікна. На даний час існує доволі багато браузерів, найбільш популярні серед них в Україні – Google Chrome, Opera, Mozilla Firefox, Safari.

Переважною мовою Інтернету є англійська. На другому місці російська.

У багатьох країнах існують серйозні обмеження на функціонування мережі, тобто на державному рівні здійснюється заборона на доступ до окремих сайтів (*з певними політичним контентом, з порнографією, з рекламою зброї, наркотиків і т.д.*). Але в більшості випадків можливості цензури обмежені, оскільки ще жодна держава в світі не наважився повністю відключити внутрішні мережі від зовнішніх.

За обмеженістю обсягу конспекта лекцій розглянемо детальніше три достатньо розповсюджених на даний час послуги на основі Internet, зокрема IP-телефонію, електронні платежі, електронний підпис.

IP-телефонія

Під IP-телефонією розуміється технологія, яка дозволяє використовувати Internet або іншу IP-мережу для ведення телефонних розмов і передачі факсів в режимі реального часу за допомогою відповідного серверу. Принцип дії серверів IP-телефонії наступний: з однієї сторони, сервер зв'язаний з телефонною мережею загального користування і, в принципі, може з'єднатися з будь-яким телефонним номером, з другої сторони, сервер зв'язаний з Internet і, в принципі, може з'єднатися з будь-яким комп'ютером. Сервер приймає повідомлення у вигляді стандартного телефонного сигналу, оцифровує його (якщо він не цифровий), стискує, розбиває на пакети (у відповідності до протоколу TCP/IP) і відправляє ці пакети через Internet до сервера одержувача повідомлення. Цей сервер здійснює усі перетворення у зворотному порядку (об'єднання пакетів – декомпресія – демодуляція) і посиляє телефонний сигнал безпосередньо до одержувача.

Вартість такої розмови менше, ніж звичайним способом (особливо, це відчувається при міжнародних розмовах). Крім того, надійність IP-з'єднання вище. Але треба враховувати вартість користування мережею Internet (сьогодні для більшості населення України це дорога послуга), тому доцільність таких з'єднань остаточно вирішує користувач.

Електронні платежі

Електронні платежі – це швидкий обмін даними щодо грошових переміщень (замовлення, рахунки, перекази і т.д.), а також власне

електронний переказ грошей. Такий спосіб платежів користується у населення зростаючим попитом і на сьогодні здійснюються трьома способами:

- платежі традиційні, а підтвердження висилаються по електронній пошті (принципово, може бути навпаки);
- електронним способом передаються номери кредитних карток з наступним використанням смарт-карт (карта із мікросхемою, в яку занесені дані про користувача) для одержання грошей з банкомату;
- електронним способом передаються зашифровані серійні номери, які відповідають реальним грошам. Ці гроші тимчасово вилучаються з обігу і пересилаються до банківської установи одержувача. Сам одержувач отримує гроші відразу після надходження номерів.

Електронний підпис

Для виключення можливості підміни одного повідомлення іншим, в кінці повідомлення ставиться контрольна сума. Алгоритми розрахунку суми такі, що для кожного повідомлення утворюється своя, унікальна сума. *Ця сума шифрується закритим ключем, після чого перетворюється в електронний підпис*. Розшифрувати підпис за допомогою відкритого ключа може хто завгодно, але створити підпис може тільки власник закритого ключа. Для виключення повторного використання цього підпису іншою особою, крім контрольної суми шифрується порядковий номер використання.

Більш детально про ЕП наведено в Додатку 2.

2.2. Інформаційні системи як складова інформаційних технологій. Компоненти, структура та етапи функціонування

Спочатку уточнимо різницю між поняттями “інформаційні технології” та “інформаційні системи”.

Інформаційна технологія є процесом, який складається з чітко регламентованих правил виконання операцій, дій, етапів різного ступеня складності над даними, що зберігаються в комп’ютерах.

Інформаційна система – це середовище, складовими елементами якого є комп’ютери, комп’ютерні мережі, програмні продукти, бази даних, люди, різноманітні технічні та програмні засоби зв’язку і т.д. ІС являє собою людино-комп’ютерну систему обробки інформації.

Реалізація функцій ІС неможлива без знань орієнтованої на неї ІТ. ІТ може існувати самостійно поза сфери ІС.

Таким чином, ІТ є більш ємним поняттям, яке відображає сучасне уявлення щодо процесів перетворення інформації в інформаційному суспільстві. У вмілому поєднанні двох сторін інформаційних технологій – управлінської і комп’ютерної – запорука успішної роботи ІС.

Слід згадати, що в сучасній науці взагалі та в судовій зокрема немає єдиного підходу щодо визначення інформаційної системи. Кожна наука визначає інформаційну систему в узькому уявленні як об’єкт свого

дослідження. З цієї точки зору і правова система в цілому, і окремі її підсистеми (наприклад, суд) можуть розглядатися як інформаційні системи.

При аналізі інформаційної системи як об'єкта права необхідно чітко розмежувати суб'єктний і об'єктний склад правовідношень. У “Законі про інформацію” *інформаційна система* визначається як “сукупність інформації в базі даних, яка оброблюється за допомогою технічних засобів”.

Автоматизована ІС (АІС) – це система для організації процесів збору, зберігання, обробки і передачі інформації, в якій використовуються засоби ІТ (комп'ютерної техніки).

В основі сучасних АІС лежить сукупність структурованих даних (бази даних або бази знань) та інформаційних технологій, які реалізують інформаційні процеси.

База знань є формою подання інформації в експертних системах, які відносяться до класу систем штучного інтелекту. Базу знань можна визначити як сукупність структурованої інформації від експертів в предметній сфері, яка описує перетворення даних у відповідності до обраної моделі.

Серед основних вимог до інформаційних систем фахівці на даний час виокремлюють наступні: *ефективність ІС* – співвідношення всіх зв'язаних з реалізацією системи витрат і досягнутими при цьому результатами; *якість функціонування інформаційної системи* – ступінь пристосованості системи до виконання заданих функцій, включаючи надійність технічних засобів і безпеку інформації, яка в системі зберігається.

Одним з видів ІС спеціального призначення є так звані експертні системи (ЕС, ще їх називають системами підтримки прийняття рішень – СППР). Основне застосування ЕС (СППР) знайшли в слідчій практиці. У процесі розслідування злочинів використовуються наступний вид ЕС:

- прогнозування злочинів на основі визначення залежності між особистісними якостями злочинців і вибором місця скоєння злочину;
- виявлення прихованих злочинів (наприклад, виявлення ознак крадіжок на виробництві);
- пошуку і встановлення особи злочинця на основі первинної інформації з місця злочину.

Наприклад, на даний час розроблена і використовується ЕС “Маніяк”. Система призначена для підтримки прийняття рішень при розкритті серійних убивств, скоєних з сексуальних мотивів. Система призначена для надання допомоги співробітникам карного розшуку та слідчих прокуратури при висуванні найбільш вірогідної версії про тип передбачуваного злочинця. Програма дозволяє більш обґрунтовано висувати версії та істотно обмежувати коло осіб, які підлягають перевірці на причетність до даних злочинів.

У загальному вигляді ЕС являють собою програми для вирішення завдань, які традиційно відносяться до сфери діяльності людського інтелекту (планування, прогнозування, класифікація, прийняття рішень і т.д.)

Право відноситься до складної і недостатньо структурованої області людської діяльності, тому необхідно пам'ятати, що ЕС слід використовувати як засіб, що полегшує і доповнює можливості фахівця, а не замінює людину.

За функціональними можливостями стосовно України в загальному випадку можна виділити наступні види ІС:

1) *сервісно-орієнтовані системи* (наприклад, системи автоматизації й обробки результатів експерименту, системи моделювання процесів, системи розробки різноманітних документацій, довідково-експертні системи, електронні словники, системи навчання та ін.);

2) *інформаційно-управляючі системи* для об'єктів як промислового, так і непромислового виду (наприклад, системи управління підприємствами, офісні системи, системи “банк-клієнт, інформаційні системи готелей, бірж, страхових компаній та ін.);

3) *суспільні системи* (наприклад, електронна пошта, телеконференції, певні електронні бази даних та знань, які знаходяться у вільному продажі, численні каталоги продукції та послуг).

Незалежно від сфери застосування та функціональних можливостей, усі ІС містять майже однаковий набір компонентів:

- *функціональні модулі* (моделі, алгоритми);
- *компоненти обробки даних* (бази даних, ПЗ, технічні засоби);
- *організаційні компоненти* (кадри, посадові інструкції та інструкції користувача, правила експлуатації тощо).

На рис.2.2 наведена спрощена структурна схема ІС управління певним функціональним процесом, наприклад АРМ слідчого. *Певна сукупність ієрархично організованих таких схем, об'єднаних у мережу за допомогою відповідних серверів, складає ІС організації.*

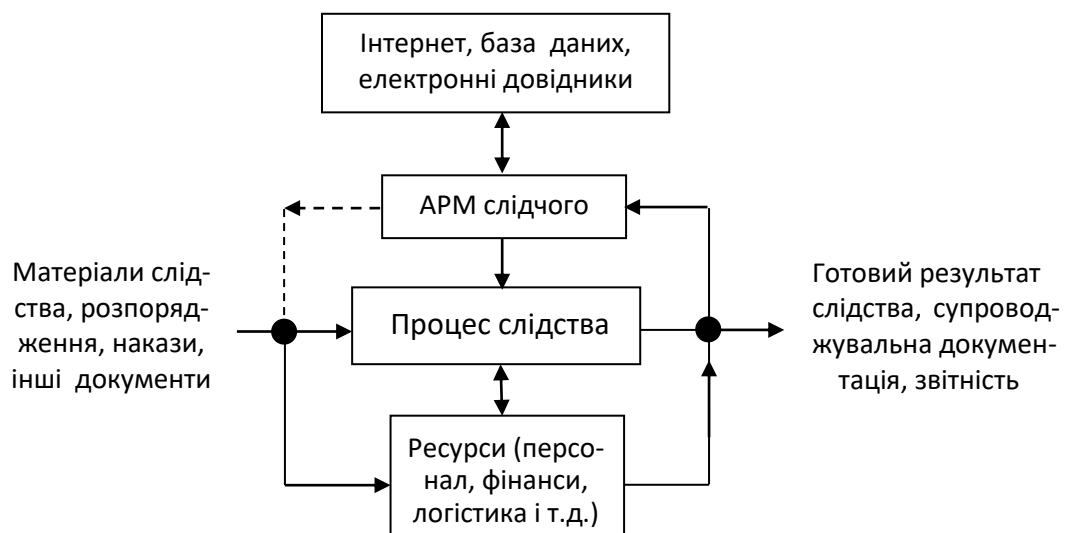

Рис.2.2. Структурна схема ІС управління функціональним процесом

Незалежно від складності інформаційної системи в її роботі можна виділити ряд однотипових етапів:

- *зародження даних*, тобто формування первинних повідомлень про об'єкт. В загальному вигляді етап проходить у два прийоми – спочатку формуються дані в звичайній формі уявлення, а потім йде формалізація даних для вводу в ПК;

- *накопичення і систематизація даних* у пам'яті ПК. По суті це ввод даних в ПК за допомогою вибраного пристрою та розподіл даних за відповідними БД;

- *обробка даних* – ряд обчислювальних процесів, у результаті яких на основі раніше накопиченої інформації формуються відповідні документи і нові дані (аналітичні, рекомендаційні, прогнозні, що узагальнюють і т.д.).

- *відображення даних* - створення їх у формі, зручної для сприйняття людиною. Незважаючи на формальну сторону цього етапу, останній є дуже важливим елементом ІС, що дозволяє швидко та ефективно вести візуальний контроль;

- *виробка керуючого впливу*, тобто формалізація нових даних, що надійшли від ОПР, та введення їх в ІС;

- *прийом/передача даних*. Це чисто технічний етап, пов'язаний з передачею та прийомом даних від АРМ до керівника в цифровій формі ПК.

2.3. Основи інформаційної безпеки при роботі ПК в мережі

Сучасна телекомунікаційна інфраструктура і ряд служб дозволяють користувачеві ПК майже з однаковою легкістю передавати інформацію як всередині свого відділу, так і по всьому світу. Все це означає, що слід заново переглянути концепцію інформаційної безпеки і ретельно спланувати, як слід застосовувати персональні комп'ютери.

ПК мають всі вразливі місця великих ІТ-компаній (наприклад, обчислювального центру - ОЦ), *але якщо в ОЦ захистом інформації займаються окремі відділи або служби, то при роботі в невеликій організації ступінь захищеності стає ще менше, оскільки робота практично контролюється самими користувачами.*

Існуючі в цьому випадку загрози можна умовно поділити на фізичні, програмно-апаратні та організаційні.

Фізичні загрози включають: крадіжку даних на носіях або всієї системи; випадкове спостереження секретної інформації на дисплеї ПК; крадіжку надрукованих документів і незаконне використання клавіатури або інших пристроїв введення для проникнення через засоби контролю безпеки і т.п.

Програмно-апаратні загрози включають: підрив операційної системи за допомогою несанкціонованого використання клавіатурного введення; підрив системи контролю ПК через віддалений доступ; розміщення троянських коней і часових бомб, які надійшли разом з вільним або придбаним ПЗ; втрату секретності даних в результаті несанкціонованого навмисного або випадкового перегляду файлів даних, які можуть перебувати на жорсткому диску ПК або на файл-сервері ЛОМ. Крім того розроблені вірусні програми,

які можуть подорожувати по мережі від одного комп'ютера до іншого, попутно руйнуючи файли, або отримуючи управління операційною системою.

Організаційні загрози включають: розкриття даних через те, що користувач, недооцінивши значення локально створеної інформації, забув провести класифікацію відповідно до стандартів підприємства і забезпечити захист; вторгнення в контрольовані файли або робочі області через легко вгадувані паролі або тривале використання старих паролів, які вже розкриті; втрату або виявлення секретної інформації через те, що мережевий принтер недостатньо захищений, або користувачі ПК не забрали або не захистили надруковані документи; відсутність плану на випадок форс-мажорних обставин (пожежа, крадіжка, втрата даних внаслідок помилок та ін).

Практичні рекомендації з безпеки

Фізичні заходи

Приміщення, в яких перебувають ПК, повинні мати безпеку відповідно до ступеня секретності оброблюваної інформації. Обладнання повинно мати кріплення безпеки для закріплення пристрою на столі або на підлозі. Відсутність його допускається в разі, коли приміщення вважається безпечним при відсутності людей в приміщенні. Для стрічок і дисків слід передбачити безпечне сховище. Це сховище повинне мати той же рівень захисту, як і для документів, що мають цю класифікацію. У більшості випадків, інформація вищого значення має зберігатися в сейфі або замикатися в кабінеті. ПЗ є дорогим продуктом і зберігається аналогічно важливих даних.

Носії, які були використані для секретної інформації, не повинні повертатися виробникові або продаватися як утиль. Незалежно від того, які дії були виконані по стиранню інформації на дисках, можуть бути знайдені технічні способи її витягнення. Більшість команд тільки викреслює заголовки файлів і входи в таблиці посилань, а самі дані залишаються на диску.

У деяких випадках потрібно блокування апаратури (наприклад, відключення блоку живлення). Перевага елементів безпеки різних рівнів в тому, що можна розробити просте економічне рішення. Простий замок на ПК може служити таким рішенням, особливо в приміщеннях, що охороняються.

Програмно-апаратні заходи

Ряд операційних систем ПК (наприклад, Windows) були розроблені для зручності користувача, а не для безпеки інформації. Більшість ПК (за винятком останніх, потужних моделей) не має системної організації, яка ефективно пристосована для розміщення механізмів безпеки. Можна сказати, що більша частина коштів контролю ПК просто не є надійною і не призначена для безпечного управління системними ресурсами або даними.

Щоб контроль доступу був ефективним, необхідно забезпечити засоби аутентифікації кожного користувача. Звичайно, в разі, коли тільки одна особа використовує ПК і фізично контролює доступ до нього, можна обійтися без цього.

Пакети програм з безпеки мають широкий спектр додатків. Адміністратор ПК може встановити і контролювати різні рівні привілеїв. Директорії з секретними файлами можуть бути приховані, так що випадковий користувач не зможе побачити імена файлів. Як опція, пропонується шифрування файлів.

Системи шифрування є важливими у випадках, коли ПК використовується для комунікацій стратегічного характеру або для обробки виробничої інформації з високим рівнем цінності. Шифрування є вищим ступенем захисту, відомої на даний час, але воно вимагає суворого управління ключами шифрування. При втраті ключів одночасно втрачається й інформація.

Організаційні заходи

Всі користувачі ПК, а також власники, повинні бути ідентифіковані з метою керівного контролю. Користувачі повинні підписати заяву на апаратні та програмні засоби і заяву про відповідальність. Серійний номер і місце розташування кожного ПК повинні бути записані і періодично перевірятися.

Мережеві засоби контролю і засоби контролю центрального комп'ютера повинні коректуватися згідно з поточними призначень співробітників. Повинен діяти процес, який гарантує зміну або скасування повноважень при звільненні працівника або переведення його на іншу роботу.

Повинні бути розроблені і ретельно перевірені плани на випадок форс-мажорних обставин для відновлення необхідної виробничої інформації в разі, якщо пожежа або інше лихо виведуть з ладу засоби ПК. Від користувачів необхідно вимагати зберігання резервних дисків, процедур, програм і т.п. для гарантії відновлення.

Кожен користувач ПК повинен знати вимоги з безпеки, отримані при персональній підготовці або ж викладені в брошурі або листівці.

Контрольні питання до розділу

1. Що таке комп'ютерна мережа, зокрема корпоративна?
2. Назвіть та поясніть основні пристрої (складові) мережі.
3. Назвіть та поясніть суть основних показників (характеристик) мережі.
4. Що являє собою модель OSI?
5. Поясніть суть таких Інтернет-послуг як IP-телефонія, електронні платежі, електронний підпис.
6. Поясніть основні види загроз при роботі ПК в мережі.
7. Поясніть заходи фізичного характеру для поліпшення ІБ.
8. Поясніть заходи організаційного характеру для поліпшення ІБ.
9. Поясніть заходи апаратно-програмного характеру для поліпшення ІБ.

ЧАСТИНА 2

ЕЛЕКТРОННІ СУДИ У СВІТІ

3. ВИКОРИСТАННЯ ІТ та ІС В РОЗВИНУТИХ КРАЇНАХ

3.1. Загальні відомості

Розвиток і процвітання країн починається з науки і освіти, в першу чергу, їх інноваційних напрямків. Одним з таких напрямків є інформаційне право, яке від загального становлення переходить до розробки фундаментальних міждисциплінарних теоретичних і прикладних питань, пов'язаних з інноваціями в сфері “електронного уряду” і “електронного забезпечення правосуддя”.

Підвищення рік від року кількості судових справ, навантаження на суддів неминуче ставить питання про підвищення продуктивності роботи судової системи в цілому. Одним з ключових напрямків підвищення ефективності роботи суддів та працівників апаратів судів, прозорості правосуддя є застосування ІТ. В ході впровадження цих технологій в судовій системі необхідно правове і нормативно-методичне забезпечення процесу впровадження автоматизованих систем судів, у тому числі процесів планування робіт, контролю і оцінки ефективності зазначених процесів. В даному питанні неоціненну допомогу може надати досвід США і окремих країн Євросоюзу, найбільш просунутих в сфері впровадження інформаційних технологій в діяльність судів.

У публікаціях зарубіжних фахівців термін “електронний суд” або “електронне правосуддя” використовується досить давно. Що ж включається ними в ці поняття? Чи не означає це, як введено в Китаї, що комп’ютер виносить вироки і рішення по незначним позовами і іншим правопорушенням?

Як вказує А.Хіетанен, представник фінської процесуальної школи, *існує два тлумачення поняття “Електронний суд” або “Електронні правові комунікації” (ЕПК).*

Вузька концепція: *ЕПК – це структурований бездокументарний обмін інформацією між сторонами і судами.* ЕПК – реальна заміна традиційного документообігу, що має таку ж правову значимість.

Ширша концепція: *ЕПК – це процес обміну інформацією з судами і надання судової інформації за допомогою електронних засобів комунікації.*

“Електронний суд” включає в себе наступні компоненти:

- звернення до суду в електронній формі та управління справою за допомогою інформаційних технологій;
- цифровий запис ходу судового розгляду;
- відеоконференції;
- безпечну електронну пошту;
- управління кадровими ресурсами суду;
- календар судових засідань;
- менеджмент в сфері фінансів та ІТ;

- управління рухом судових справ;
- моніторинг якості роботи та інші складові.

“Електронний суд” та ЕПК створюють такі переваги при розгляді та вирішенні справ арбітражним судом: *прискорення судочинства та його “прозорість”*, що є досить актуальним; *використання систем управління рухом справи; поліпшення якості надання інформації про справу* для сторін; *цифровий запис ходу судового розгляду, відеоконференції, безпечну електронну пошту; зниження грошових витрат і часу працівників суду*; ефективний розподіл ресурсів суду; безпечні системи комунікацій; доступність сім днів на тиждень, двадцять чотири години на добу; зручність для представників сторін, пересічних громадян та ін.

3.2. Електронний суд в США

Електронне забезпечення правосуддя в федеральних судах США виробляється в формах електронної публікації (“e-posting”) і системи подачі судових документів у електронному вигляді (“e-filing”).

Електронна публікація судових актів була розпочата в порядку експерименту в 1988 році на основі системи Pacer. Ініціатором створення Pacer виступав Адміністративний офіс судів США. В даний час можливий відкритий доступ всіх зацікавлених осіб до матеріалів судових справ і супутньої інформації в системі Pacer через Інтернет. *Система Pacer включає в себе такі відомості: реєстр входять заяв; відомості у справі (предмет і ціна позову, номер справи, учасники засідання, в якій стадії розгляду справа перебуває); судові рішення і постанови; календар призначених до розгляду і розглянутих справ.*

Система дозволяє проводити пошук за видом справи, датою подачі заяви, найменуванню сторони справи, прізвища судді, представника сторони та іншими параметрами. Федеральні суди самостійно ведуть базу даних по своїх справах зі щоденною відправкою даних в центр системи Pacer. Користування системою здійснюється за плату, яка розраховується залежно від кількості завантажених або роздрукованих сторінок, але не більше 2,4 долара США за один документ.

Оплата здійснюється через сайт системи Pacer з використанням кредитної картки. При цьому плата стягується тільки при здійсненні операцій на суму, що перевищує 10 доларів США в рік. Таким чином, багато громадян звільняються від сплати за отримання копій судових актів. Незважаючи на це, фінансова віддача системи велика – тільки в 2008 році доходи від використання системи Pacer перевищили витрати на 150 мільйонів доларів США.

Для електронної подачі судових документів з 2001 року для судів США з питань банкрутства, а пізніше і для окружних та апеляційних судів було розпочато використання Системи “Управління справою / Електронне досьє справи” (Case Management / Electronic Case Files), далі – CM/ECF. Запуск

системи CM/ECF передварялася її тестової експлуатацією протягом п'яти років в окружних судах чотирьох штатів.

В даний час в разі подачі документів до федерального суду США в паперовій формі адвокати повинні обґрунтувати причини використання такої форми документів (наприклад, конфіденційність документа, тому що всі подані документи розміщуються у вільному доступі). Відповідно до E-Government Act 2002 заявники повинні знеособлювати і редагувати в електронних документах персональні дані учасників судового засідання (наприклад, імена неповнолітніх дітей, банківські рахунки, дати народжень, домашню адресу у кримінальних справах і т.п.).

До початку 2009 років через систему CM/ECF подані документи понад 33 мільйонів судових справ. Подача документів здійснюється з використанням пароля та імені користувача, які видаються судом, приймаючим документи. Документи, подані з використанням чинного пароля та імені користувача, прирівнюються до власноруч підписаних документів, відскановане зображення підпису на документі або використання електронно-цифрового підпису не є обов'язковим. *Система CM/ECF вимагає стандартного підключення до мережі Інтернет без будь-якого спеціального програмного забезпечення, подача документів здійснюється тільки в форматі Adobe Portable Document Format (pdf), яке зберігає розбивку на сторінки незалежно від типу комп'ютера.*

Після подачі документів відправник отримує повідомлення про прийняті документах і система автоматично сповіщає інших учасників судової справи, зареєстрованих в системі (незареєстровані в CM / ECF учасники судової справи повідомляються в звичайному порядку особою, яка подає заяву до суду). Правові аспекти використання електронного документообігу, захисту конфіденційності вирішуються в судах США на основі угод, що укладаються з учасниками процесу.

3.3. Електронний суд у Великій Британії

У Великобританії електронна подача документів до суду стала можливою в експериментальному порядку тільки з червня 2009 року в Адміралтейському (морському) та Торговому судах, Лондонському Промисловому і Торговому суді при Королівському суді (Commercial and London Mercantile Courts at the Royal Court of Justice). Застосування інформаційних технологій в судах Великобританії регулюється Правилами цивільного судочинства (Civil Procedure Rules) і Практичним керівництвом до цих Правил. Подача документів здійснюється паралельно в паперовій та електронній формі (у форматі pdf).

Сторонам рекомендується не передавати в електронному вигляді конфіденційні відомості, оскільки їх захист судом не гарантовано. Отримання копій судових документів за допомогою мережі Інтернет здійснюється після сплати відповідного збору, при цьому системи, аналогічної Racer в США, у Великобританії поки не створено (для запиту електронної

копії необхідно звернутися безпосередньо до відповідного суду). Правове регулювання питань застосування автоматизованих систем в судах Великобританії поки здійснюється на базі загальних правил і локальних актів.

3.4. Електронний суд в Фінляндії

Судочинство в Фінляндії починається з подачі позивачем заяви про судовій повістці в районний суд. Ця заява може бути направлена до суду в електронній формі. Справа реєструється в Системі управління справами (TUOMAS). Суди несуть відповідальність за доставку повістки відповідачу, поштою або через судового пристава. Отримання і дослідження доказів можливо шляхом заслуховування свідків, в тому числі через відеоконференції. Письмові докази можуть представлятися в електронній формі.

Документи, отримані з судів: інформація про судові архіви і протоколи; постанови суду про зобов'язання сплатити грошову суму; виконавчі листи; мирові угоди. Судові накази оформляються на звичайному паперовому носії.

В електронному вигляді (з використанням безпечної електронної пошти) можуть бути спрямовані: заяви про судовій повістці; запит про надання додаткових документів; відгук відповідача; виклик на попереднє засідання; протокол попереднього судового засідання; календар справи; рішення і заочне рішення суду; затверджена мирова угода; повідомлення про намір оскаржити рішення; апеляційна скарга/зустрічна апеляційна скарга; початок процедури банкрутства; заява про зупинення провадження; документи про оскарження; висновки експертів; показання свідка.

Для цього зали судового засідання обладнані необхідною технікою: відеоконференцзв'язок; ноутбуки для суддів і сторін, локальна мережа (LAN) для доступу в мережу Інтернет; камера для документів і відеомонітори.

3.5. Електронний суд у Франції

Серйозний крок вперед по використанню нових електронних технологій зроблений у Франції, де Декрет від 28 грудня 2005 року вводить в Новий кодекс цивільного процесу можливість електронного обміну документами між судами. Встановлювана процедура зачіпає засоби процесуальної комунікації, а не самі процесуальні акти.

Стаття 748-1 Нового кодексу цивільного процесу є загальним положенням, що допускає передачу електронним чином сукупності документів і процесуальних актів.

На підставі статті 748-2 Нового кодексу цивільного процесу можна вдаватися до електронної комунікації тільки за згодою адресата повідомлення. Отже, *сторони процесу або адвокати можуть спілкуватися з канцелярією суду електронним чином тільки за попередньою згодою відповідного суду.*

Щоб допустити обмін між канцелярією суду, допоміжним складом правосуддя і тяжущимися, в першу чергу передбачається інформатизація сукупності реєстрів, які ведуться в канцелярії суду. У другу чергу необхідна згода сторони по справі на електронний обмін.

Канцелярія суду здійснює реєстрацію повідомлень, заяв, клопотань як і в випадку з паперовими носіями, проте вона повинна направити відправнику повідомлення про отримання цих матеріалів електронним чином (на його електронну скриньку).

Для виклику в судове засідання канцелярія суду направляє електронним повідомлення. Адресат повинен повідомити про отримання. При відсутності відповіді канцелярія суду буде чинити так само, як і в випадку з повідомленням, які направляються в паперовій формі, коли повідомлення про отримання повертається без підпису адресата або уповноваженої ним особи: судовий виконавець здійснює повідомлення в паперовій формі.

Для направлення рішень Декрет встановлює, що електронним чином відправляються копії і виписки судових рішень.

У відповідності до Декрету Державна Рада Франції (вищий адміністративний суд країни) веде моніторинг стану надійності використовуваних технічних засобів.

Національна конвенція, підписана 4 травня 2005 року, передбачає три функції електронної комунікації між судами великої інстанції і адвокатами:

- *ознайомлення з матеріалами справи і журналом судових засідань* (списком справ, призначених до слухання) в залежності від повноважень адвоката, записаного в служби комунікації (адвокат місцевої колегії адвокатів, заснованої на постійній основі, адвокат місцевої колегії адвокатів, що не заснованої на постійній основі, адвокат що не належить до місцевої колегії адвокатів);

- *обмін організованими повідомленнями*. Повідомлення відомостей, що стосуються ординарного процесу, починаючи з порушення цивільної справи до винесення ухвали про закінчення розгляду справи по суті;

- спеціальна система відправки повідомлень, тобто *можливість обміну за допомогою електронної пошти з неструктурованою інформацією і електронними документами, виконаними в форматі, сумісному з програмним забезпеченням по обробці тексту*.

3.6. Застосування ІТ в європейських судах у відповідності до Висновку КРЄС

Загальні відомості. При роботі над Заключенням Консультативної Ради Європейських Судей (КРЄС) була опублікована цікава і гостра інформація стосовно використання ІТ в європейських судах. Ще одним джерелом інформації стало опитування, проведене Комісією Ради Європи з ефективності правосуддя (СЕРЕЈ). До речі, таке дослідження в Європі проводиться кожні два роки. Зібрані дані публікуються у вигляді звіту двома

роками пізніше. Дані за 2004 рік були опубліковані в звіті за 2006 рік. СЕРЕJ займається вивченням використання ІТ в судах, починаючи з 2004 року, так що це дає нам огляд шести років розвитку ІТ в судах. Ці два джерела і використані в подальшому матеріалі.

Для своїх звітів СЕРЕJ класифікує ІТ за її роллю в судовому процесі:

- пряма підтримка для судей і співробітників. Ця категорія включає в себе більшість офісних технологій, діловодство, складання списку справ, електронну пошту і бази даних з юриспруденції. Вона також включає в себе технології, що підтримують роботу в залі суда;

- підтримка взаємодії між судом і сторонами. Включає в себе комунікаційні технології для передачі інформації всередині організації та за її межі: сторонам та широкій громадськості.

Методологія СЕРЕJ не охоплюють такі технології, як відеоконференції, обмін повідомленнями, блоги, вікі і Інtranет.

За рівнем використання інформаційних технологій в судах СЕРЕJ ділить країни-члени Ради Європи на три групи.

1. У вищій групі технології прямої підтримки та управління судами застосовуються у всіх судах, а технології взаємодії використовуються для зовнішніх комунікацій. У цю групу входять такі країни, як Болгарія, Чехія, Литва, Швейцарія, Північна Ірландія, Франція, Норвегія, Португалія, Словаччина, Естонія, Туреччина, Австрія, Данія, Фінляндія, Мальта, Російська Федерація і Шотландія.

2. Середня група в основному застосовує технології прямої підтримки та управління судами, але використання зовнішніх комунікаційних технологій все ще обмежена. Це такі країни, як Албанія, Боснія і Герцеговина, Бельгія, Латвія, Швеція, Нідерланди, Хорватія, Італія, Монако, Польща, Угорщина, Люксембург, Македонія, Ірландія, Румунія, Вірменія, Словенія, Іспанія, Англія і Уельс .

3. У нижчу групу входять такі країни, як Молдова, Азербайджан, Кіпр, Греція, Чорногорія, Андорра і Сербія.

Нові можливості. В контексті доступу до правосуддя, найбільш очевидною новою можливістю є комунікаційні технології. У Висновках КРЕС стверджує, що необхідно розробити технології отримання документів для початку судочинства, контакту з судом і отримання інформації про хід розгляду. ЄС розробив систему рівнів складності електронної взаємодії між громадянами і урядами:

рівень 1: онлайнова інформація про загальнодоступних послуг;

рівень 2: одностороння взаємодія: завантаження форм з сайтів;

рівень 3: двостороння взаємодія (в т. ч. аутентифікація), процес-суальних дії в цифровій формі;

рівень 4: транзакції (робота зі справою, прийняття рішення, оплата).

Доступ до правової інформації. Доступ до правової інформації є дуже широким поняттям, котре включає в себе доступ до інформації загального характеру і/або допомога в запобіганні або вирішенні проблем, з якими

потенційно може зіткнутися суддя, а також конкретну інформацію щодо судового захисту. Суди і судді грають важливу роль в забезпеченні доступу до правової інформації. Інтернет може поліпшити доступ до правосуддя і прозорість. *Доступна інформація може сприяти вирішенню проблем і суперечок без залучення суду.*

Право на судовий захист. Таке право є послугою для громадян, яка може підвищити шанси людини на справедливе вирішення правової проблеми. Коли суди публікують свої рішення безпосередньо для населення, це підвищує їх роль як поборників правових норм і стандартів (згадаємо, що це є негласною функцією судів). *Публікація рішення відноситься до більш широкого регуляторного значення послуги.*

Згідно з дослідженням КРЕС, все більше число судів та судових органів європейських стан мають власні веб-сайти (табл.1). Майже половина респондентів повідомили, що всі або більшість судів мають свої власні веб-сайти. Деякі мають портали, незначна кількість має один сайт для всіх судів, і в декількох випадках сайт є тільки у Верховного суду країни. Ці веб-сайти надають загальну інформацію про судову владу, конкретному суді, його організації, інформацію для користувачів суду і для засобів масової інформації, форми для подачі в суд і прецеденти.

Таблиця 1
Кількість веб-сайтів в “електронних судах” країн ЄС

Роки	2004	2006	2008
Електронні веб-форми	13	11	15
Спеціалізовані веб-сайти	18	14	20
Інші види комунікацій	12	15	16

З досліджень СЕРЕJ випливає, що здійснюється рух в напрямку 2-го рівня електронної взаємодії між громадянами і урядами.

Бази даних прецедентного права або судової практики. Бази даних судової практики заслуговують особливої уваги, оскільки функціональність і нові можливості, які вони забезпечують, можуть бути самими різноманітними. Колекція судової практики є сховищем цікавих або інноваційних рішень для розробки закону і його застосування юристами. Рішення поставляються в міру появи. Не кожне рішення попадає в сховище. Потрібна певна інфраструктура, але вона може бути подібна тій, що використовується при веденні справ на папері.

Метою такої колекції є надання інноваційних або особливо важливих рішень, щоб допомогти розвитку верховенства закону. Використовуваний при цьому процес може бути відділений від звичайного процесу розгляду.

Зовсім інша справа являє собою сукупність всіх рішень в електронному архіві. Існує процес, який гарантує, що всі рішення потрапляють в архів. Цей процес є частиною звичайних бізнес-процесів в суді. В цьому випадку, метою публікації є також громадський контроль і прозорість судів.

Згідно з опитуваннями СЕРЕJ, переважна більшість країн-учасників мало бази даних судової практики у всіх судах (табл. 2). *У 2008 році такі бази мали майже всі держави. Але невідомо, чи є ці бази відкритими для широкої громадськості.*

Таблиця 2
Електронні бази даних судової практики в європейських судах

Роки	2004	2006	2008
Наявність ЕБ даних судової практики	33	33	41

Традиційно, дані з прецедентного права і юриспруденції надаються видавникам виробниками, судовими органами, юристами або вченими. Видавники потім надають їх споживачам (в основному, судовим органам, юристам і навчальним закладам – рис. 1,а).

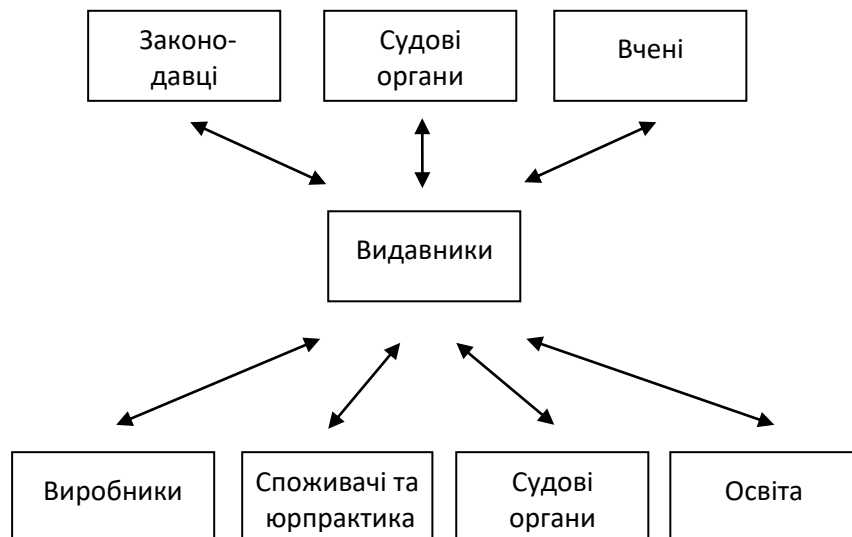
В нових умовах всі складові ринка групуються навколо ІТ в правовій сфері (рис.1,б).

ІТ в судовій процедурі. Стаття 5 ЄКПЛ визнає право на справедливий судовий розгляд в розумні терміни з істотними правами громадян. Справедливий судовий розгляд включає право на неупередженість судових слухань, надання справжніх доказів, право заслуховування свідків або експертів і право представити матеріал, який є корисним для справи. Обробка інформації займає центральне місце в судовому процесі. Відповідно до прецедентного права ЄКПЛ, слухання за допомогою відеозв'язку повинні відповідати статті 6, що включає в себе можливість зробити заяву в суді і отримати адекватне юридичне представництво в разі необхідності, передбаченої законом.

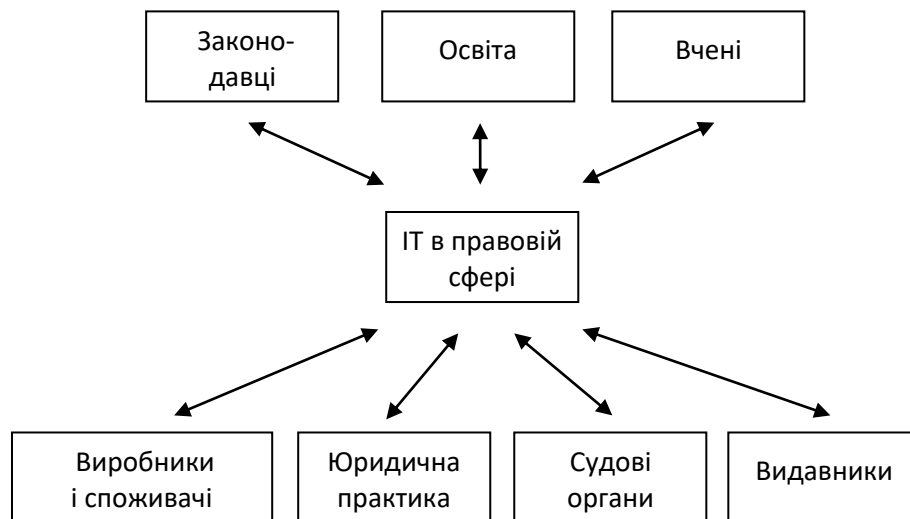
Висновок КРЄС визнає, що ІТ пропонує нові можливості для розгляду справ і управління знаннями, а також сучасний безкоштовний доступ до правової інформації та даними за прецедентним правом. Звернення до ІТ полегшує обмін документами і доступ сторін і їх представників до інформації з розгляду справи. Відеоконференції можуть спростити проведення слухань в умовах підвищених вимог до безпеки або заслуховування віддалених свідків.

ІТ не повинні: зменшувати процесуальні гарантії справедливого судового розгляду (або впливати на склад суду); створювати перешкоди для проведення обов'язкових слухань і завершення інших необхідних формальностей, передбачених законом; виходити за рамки заміни і спрощення процедурних кроків, які ведуть до індивідуалізованого вирішення справи по суті; замінювати роль судді у заслуховуванні і зважуванні фактичних доказів у справі, визначенні застосовного законодавства та прийнятті рішення без будь-яких обмежень, крім тих, які передбачені законом.

Суддя повинен зберігати за собою дану йому законом владу в будь-який час викликати сторони, надати оригінали документів та заслухати свідків. *Відеоконференції ніколи не повинні погіршувати гарантії захисту.*

а)

б)

Рис.1. Традиційний (а) і новий (б) ринок правової інформації

Офісні технології в судовій діяльності. З опитування КРЕС ми дізнаємося, що судді все частіше працюють з комп'ютером. Співробітники суду теж використовують ПК і, окрім того, беруть участь в реєстрації та у винесенні судових рішень. Близько половини з них використовують моделі або шаблони. Деякі використовують розпізнавання мови для створення документів. Майже половина використовує дані в системах реєстрації справ для контролю тривалості судового розгляду, дані по окремим суддям теж використовуються для статистичних цілей.

Суди іноді спілкуються в електронному вигляді зі сторонами і/або юристами, в основному, на неформальній основі. Всі суди як і раніше ведуть і архівують справи на папері. Електронні файли та електронні підписи в основному все ще використовуються у вигляді експерименту.

Під час слухань електронні файли і обладнання для демонстрації документів, а також для запису слухань використовуються зрідка. Лише деякі суди роблять аудіозаписи слухань, використовують відеозаписи і відеоконференції для заслуховування свідків, сторін і/або експертів.

Опитування СЕРЕJ показують, як текстові процесори стали повсюдним інструментом в бек-офісі судів. Електронна пошта та Інтернет стають все більш звичним інструментом на робочому столі судді (табл.3).

Таблиця 3
Кількість європейських судів, де судді користуються ІТ

Роки	2004	2006	2008
Текстові редактори	40	42	45
Електронна пошта	31	33	41
Інтернет	33	33	40
Бази даних судової практики	33	33	41
Зберігання документів в електронному вигляді	20	18	21

Управління судами і адміністрування. Опитування СЕРЕJ охоплюють три види систем баз даних для управління судом: системи реєстрації справ, системи управління судом/справами і системи фінансового менеджменту (табл. 4). У 2004 році трохи більше половини країн мали системи реєстрації справ у всіх судах. У 2008 році це число виросло до двох третин.

Збільшення кількості систем реєстрації справ має важливе значення, оскільки вони полегшують контроль над прийняттям рішень у справах. Зокрема, системи реєстрації справ можуть поліпшити управління справами і навантаженням суддів, що допомагає скоротити час перебування справ на розгляді.

Системи управління судом і справами були доступні у всіх судах в половині країн-членів в 2004 році, а в 2008 році їх число збільшилося до трохи більше половини. Важливо розуміти наскільки системи управління судом і справами відстають навіть від систем фінансового менеджменту.

Таблиця 4
Технології управління судами в європейських судах

Роки	2004	2006	2008
Реєстрація справ	25	26	34
Управління судом/справами	17	20	25
Фінансовий менеджмент	23	26	31

Висновок КРЕС. Висновок визнає, що доступ до інформації за допомогою ІТ може сприяти більшій самостійності суддів у виконанні їх завдань, і що ІТ можуть стати важливим інструментом для підвищення прозорості та об'єктивності при розподілі справ і поліпшення управління справами. *Управління, засноване на ІТ, дає нові можливості для розвитку інституційної незалежності. Дані ІТ-систем можуть бути використані для оцінювання суддів.*

Висновок також визначає значну область ризиків, пов'язаних з впровадженням ІТ, яке може обмежити свободу прийняття судових рішень і порушити судовий процес. ІТ повинні бути використані для підвищення незалежності суддів на кожному етапі процедури і не повинні піддавати цю незалежність додатковими ризиками. ІТ не повинні впливати на повноваження судді і ставити під загрозу основні принципи, закріплені в Конвенції з прав людини. Необхідно адаптувати ІТ до потреб суддів та інших користувачів, ці технології ніколи не повинні порушувати гарантії і такі процесуальні права, як право на справедливе заслуховування перед суддею. Судді повинні брати участь у прийнятті рішень, які мають наслідки в рамках справи.

Управління, розробка та впровадження ІТ являють собою складну задачу для будь-якої організації. У судових органах це ще більш трудомістке завдання через конфіденційність інформації. Управління ІТ має бути в рамках компетенції Ради суддів або іншого аналогічного органу. Незалежно від того, який орган відповідає за управління ІТ, існує необхідність забезпечити активну участь суддів у прийнятті рішень з використанням інформаційних технологій в широкому сенсі. Судді і співробітники суду мають не тільки право, а й обов'язок отримати початкове та поточне навчання з інформаційних технологій, щоб вони могли в повній мірі і належним чином використовувати ІТ системи.

Фінансування ІТ має будуватися на оцінці їх внеску в підвищення продуктивності суду, поліпшення якості правосуддя і рівня обслуговування громадян.

Що визиває занепокоєння? Найбільше занепокоєння у КРЕС викликає ризик того, що впровадження ІТ може загрожувати свободі суду визначати процедури і вести справи. Це занепокоєння виражено в більш ніж чверть положень Висновку. Ризик того, що впровадження ІТ впливає на незалежність судді при прийнятті рішення, розглядається як дуже серйозний недолік. Це занепокоєння, ймовірно, може бути пов'язано з тим, що більш ніж в половині країн-членів КРЕС судді не беруть участі в прийнятті рішень про розвиток ІТ. Ці рішення в більшості випадків приймаються органами управління, такими як Рада суддів, Судова адміністрація, Міністерство юстиції або Верховний суд, причому без участі суддів.

Очевидно, що ІТ, які не впливають безпосередньо на процес судового розгляду, такі, як електронна колекція юриспруденції або, навіть, електронна подача документів, розглядаються КРЕС схвально. Крім того, ці ІТ

впроваджуються відносно легко. ІТ, які безпосередньо впливають на судовий процес, явно викликають занепокоєння і навіть опір.

Однак найбільш важливий недолік полягає у відсутності стратегічного бачення процесу здійснення правосуддя, сформованого знанням і розумінням ролі інформації в судах. Для того, щоб ІТ-інновації в судових процесах реально покращили ці процеси, а не відволікали від них, керівництво судової системи і фахівці ІТ повинні розуміти, як інформація працює в судах і що це означає для ІТ.

Чого немає у Висновку? ІТ постійно розвиваються і змінюються. Тому будь-яке обговорення щодо застосування ІТ в судовій практиці не буде охоплювати останні розробки, наприклад, соціальні мережі, вікі-технології і мобільні засоби. Проте, тема використання в європейських судах ІТ інструментів для залу суду є недооціненою. Це особливо вірно, якщо порівняти Євросоюз із системами загального права в США, де ІТ стали використовувати набагато раніше, і де безпосередність судового розгляду зажадала звернути більшу увагу на те, що відбувається в залі суду.

3.7. Застосування інформаційних технологій в судах Росії

ІТ в судах загальної юрисдикції і арбітражних судах

З початку 2017 року росіяни можуть подавати позовні заяви, клопотання, скарги, подання та інші документи до судів загальної юрисдикції та арбітражні суди в електронній формі. Нова можливість буде надана в тому числі учасникам кримінального провадження (Закон від 23 червня 2016 року “Про внесення змін до окремих законодавчих актів РФ у частині застосування електронних документів у діяльності органів судової влади”). Відповідний електронний документ має бути поданий шляхом заповнення спеціальної форми на офіційному сайті конкретного суду і підписаний електронним підписом громадянина. Додатки до документа також мають подаватися в електронній формі.

Отримані від учасника процесу документи в електронній формі розглядаються судом як звичайні документи на папері.

За загальним правилом, судові рішення також можуть бути виражені в електронній формі, причому для арбітражних судів така форма є обов’язковою умовою (при наявності відповідної технічної можливості). Рішення повинні підписуватися посиленням кваліфікованим підписом судді, а колегіальні акти – посиленими електронними підписами всіх суддів.

Винятки стосуються тих судових рішень, які зачіпають безпеку держави, права і законні інтереси неповнолітніх, які охороняються законом про таємницю і ряд інших (в залежності від виду судочинства) – вони будуть виготовлятися у формі паперового документа. Необхідно відзначити, що навіть при використанні електронної форми один екземпляр судового рішення

додатково виготовляється на папері. Копія рішення суду надсилається учасникам процесу на паперовому носії на їхнє прохання.

В арбітражних судах копія електронного судового рішення надсилається особам, які беруть участь у справі, через офіційний сайт конкретного суду в режимі обмеженого доступу не пізніше наступного дня після його прийняття. Те ж стосується визначень арбітражного суду.

У судах загальної юрисдикції скан-копія судового акта надсилається учаснику на його прохання або за його згодою.

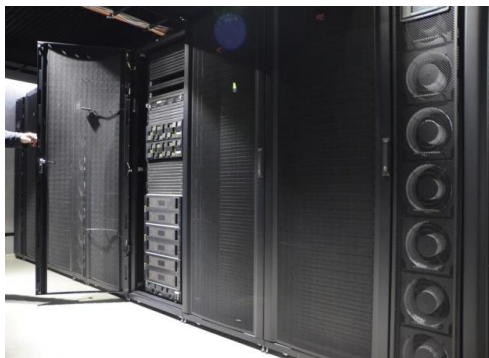
Ще одне важливе нововведення для органів і організацій, що беруть участь в розгляді справ у судах загальної юрисдикції, – вони повинні тепер відслідковувати хід справи і дату засідань самостійно, на сайті суду. Ця норма буде діяти, якщо суд має докази того, що такі учасники повідомлені про дату першого засідання. При відсутності необхідної технічної можливості вони можуть попросити все ж направляти їм повідомлення по звичайній пошті. *Для громадян нічого не зміниться, повістки, як і раніше, будуть приходити їм на папері.*

ІТ у Верховному суді

Основними інформаційними технологіями, які успішно застосовуються в ВС Росії, є:

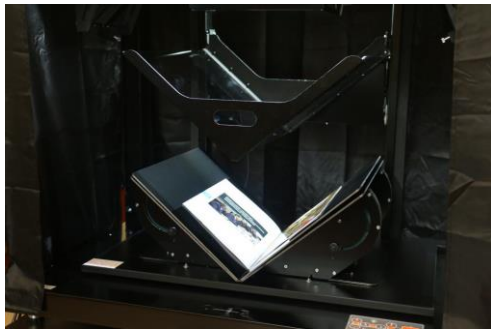
- відеоконференцз'язок безпосередньо в залі засідання;
- автоматизована система судового діловодства;
- АІС “Електронний банк даних судових рішень ВС”;
- інформаційно довідкові кіоски;
- АІС протоколювання судових засідань;
- локальна обчислювальна мережа ВС;
- міжвідомча внутрішня ІР-телефонія для проведення засідання в режимі віддаленої участі засудженого;
- інформаційне табло, Інтернет-портал і ін.

“Електронний суд” в Москві: основні успіхи за останні роки

У 2014 році Московський міський суд став учасником проекту Міжнародного банку реконструкції та розвитку “Підтримка судової реформи”. В рамках реалізації даного проекту в Московському міському суді і в районних судах Москви відбулися суттєві зміни і повсюдно впроваджені нові технології, зокрема: в міському суді був побудований і введений в експлуатацію Центр обробки даних, в 350 залах московських судів загальної юрисдикції встановлені системи аудіовідео-фіксації судових розглядів, а для подання матеріалів справ в електронному вигляді в кожному суді встановлені сканери.

В залах 29 районних судів, а також в залі Московського міського суду встановлені інформаційні кіоски, в яких містяться як загальні відомості про суд, так і інформація щодо конкретних судочинств.

У грудні 2016 року був введений в промислову експлуатацію Єдиний портал судів загальної юрисдикції, в якому централізовано зосереджена інформація щодо 35 районних судів Москви і Московського міського суду, створені умови для трансляції судових розглядів.

15 листопада 2017 року в Московському міському суді здійснений пілотний запуск проекту Інтернет-трансляцій відкритих судових засідань з розгляду кримінальних, цивільних, адміністративних справ і справ про адміністративні правопорушення. Так, за проектом запланована щоденна трансляція двох розглядів. При відкритті відповідного судового засідання голова опитує учасників процесу, чи немає в них заперечень проти онлайн-трансляції процесу в мережі Інтернет на Єдиному інформаційному порталі судів загальної юрисдикції (переважно, учасники розглядів не заперечують). Протягом місяця з дня старту даного проекту відбулося 17 таких трансляцій. На даний час трансляції переглянули більш, ніж тисяча унікальних користувачів, а всього відбулося більш 2500 сесій.

Окрім того, *на інформаційному порталі функціонує Особистий кабінет, який дозволяє учасникам не тільки подавати документи в електронному вигляді, але, наприклад, дистанційно знайомитися зі справами і відеозаписами розгляду* (при наявності права доступу). Станом на середину грудня 2017 року За допомогою Особистого кабінету в суди в електронному вигляді надійшло понад 900 заяв, клопотань і т.п. Поки найчастіше документи, що надходять, не приймаються, оскільки або не підписані належним чином електронним підписом, або подані з порушенням правил.

Понад 400 користувачів Особистого кабінету отримали доступ до матеріалів справи в електронному вигляді, але більше, ніж 550 користувачам в такому доступі було відмовлено з об'єктивних причин.

Завдяки Особистому кабінету особи, які тримаються під вартою, зможуть знайомитися з матеріалами кримінальної справи, перебуваючи безпосередньо в слідчих ізоляторах. В якості тестового проекту в 2017 році в ФКУ СІЗО-2 УФСІН Росії по Москві були встановлені інформаційні кіоски для ознайомлення осіб, які утримуються під вартою, з матеріалами справ в електронному вигляді.

У 2016 році відбулося впровадження підсистеми “Формування статистичної звітності”, завдяки якій співробітники судів загальної юрисдикції

Москви можуть в автоматизованому режимі створювати звіти як за встановленими Судовим департаментом при Верховному Суді РФ формам (статистична звітність), так і “гнучкі” звіти.

З серпня 2013 року Московський міський суд єдиний в Росії реалізує захист інтелектуальних прав правовласників в рамках так званого “антипіратського закону”. Правовласники можуть за допомогою Особистого кабінету подавати заяви про застосування забезпечувальних заходів, позовні заяви. Суд за допомогою закритих каналів зв’язку направляє в установлені терміни в Роскомнадзор винесені рішення для виконання.

Контрольні питання до розділу

1. Що таке електронний суд у вузькому та широкому смислі?
2. Розкрийте суть електронного суду в США.
3. Розкрийте стисло суть електронного суду у Великій Британії та Фінляндії.
4. Поясніть суть електронного суду у Франції.
5. Зробіть огляд застосування ІТ в європейських судах у відповідності до Заключення КСЄК.
6. Дайте оцінку стану розвитку ІТ в судах Російської Федерації, зокрема в Московському міському суді.

4. ВИКОРИСТАННЯ ІТ У ВІТЧИЗНЯНІЙ СУДОВІЙ СФЕРІ

Закон України “Про судоустрій України” в ст. 1 визначив, що судова влада в Україні реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства. Оскаржити рішення судів загальної юрисдикції можуть суди більш високого рівня – Апеляційний суд і Верховний суд України.

В цьому розділі переважно розглядаються питання і проблеми автоматизації судів загальної юрисдикції. Незважаючи на специфіку інформатизації судової діяльності та важку формалізованість процесів судочинства, за останні роки в Україні проведена велика робота по оснащенню суддів і працівників апаратів судів засобами нових інформаційних технологій.

4.1. Про успіхи впровадження ІТ в суди України

Слід відразу ж зазначити, що розвинені країни, які впроваджують “електронний суд”, в повній мірі не реалізували його (за винятком, може бути, Сінгапуру, де судочинство повністю здійснюється без паперових носіїв). Тому під поняттям “електронний суд” можна розглядати застосування в судочинстві певних засобів інформаційних технологій, які вже показали свою ефективність.

Так, з 2012 року Державна судова адміністрація розпочала реалізацію пілотного проекту з розвитку електронного судочинства. Згідно із затвердженням наказом ДСАУ від 07.09.2012 Тимчасового регламенту обміну електронними документами між судом і учасниками судового процесу визначена процедура подачі заявки про отримання процесуальних документів в електронному вигляді (у якості пілотних виступали 15 судів України).

В Україні застосовується дистанційна участь сторони в судовому процесі за допомогою засобів аудіо- або відеокommunікацій. Так, в кримінальному процесі України вже не тільки є можливість, а й активно застосовується проведення відеоконференції з учасником судового процесу.

На сьогоднішній день “Кабінет електронних сервісів” країни (<https://kap.minjust.gov.ua/about>) передбачає можливість:

1) *оплати судового збору онлайн* (на офіційному веб-порталі Судова влада України (<http://court.gov.ua/>));

2) *отримання інформація щодо стадій розгляду судових справ* (на офіційному веб-порталі Судова влада України (<http://court.gov.ua/>), передбачена можливість користувачів порталу перегляду / пошуку / друку інформації щодо стадій розгляду судових справ);

3) *отримання інформації з Єдиного державного реєстру судових рішень* (<http://reyestr.court.gov.ua/> – Закон України “Про доступ до судових рішень” від 22 грудня 2005 р., Постанова Кабінету Міністрів України від 25.05.2006 р. № 740 “Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень”). Цей реєстр є автоматизованою системою збирання,

зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень;

4) *відправки учасникам судового процесу процесуальних документів по електронній пошті*. Мається на увазі можливість отримувати процесуальні документи в електронному вигляді паралельно з документами у паперовому вигляді. Для отримання процесуальних документів в електронному вигляді потрібно: по-перше, зареєструватися в системі обміну електронними документами між судом і учасниками судового процесу (завести поштову скриньку електронного суду), розміщеному на офіційному веб-порталі судової влади України за адресою: mail.gov.ua; по-друге, подати в суд заявку про отримання процесуальних документів в електронному вигляді, яку необхідно роздрукувати на офіційному веб-порталі судової влади України у вищевказаному розділі. Процесуальні документи у відповідній справі, видані після дати подання зазначеної Заявки до суду, будуть надходити в електронному вигляді на зареєстровану електронну адресу учасника судового процесу в домені mail.gov.ua, зазначену в заявці.

5) *відправки судової повістки у вигляді SMS-повідомлень*;

6) *отримання інформації про перебування суб'єктів підприємницької діяльності* (контрагентів, боржників, поручителів і т.п.) в процедурі банкрутства.

Тобто, для учасників процесу створюється можливість використовувати переваги послуг “електронного суду”. Проте не всі послуги ще реалізовані і не всі запуснені програми широко застосовуються. Так, можливість сторін і суду подавати процесуальні документи в електронній формі суттєво гальмується технічним оснащенням невеликих судів, а з іншого боку – не дуже активним застосуванням електронного цифрового підпису учасниками процесу (навіть професійними адвокатами).

Наприклад, подати клопотання, пояснення, доповнення до ВГСУ можна через iGov. Вищий господарський суд України та громадська організація iGov підписали Меморандум про співпрацю стосовно поліпшення процесу обміну електронними документами між судом і учасниками судового процесу. Сервіс дозволяє подати документи у ВГСУ, зробивши 3 кроки:

1) зайти на офіційний сайт ВГСУ и натиснути на банер з блакитним логотипом iGov;

2) скачати зразок електронного цифрового підпису і вказати необхідну персональну інформацію;

3) скачати документи, попередньо скріплені електронним цифровим підписом, і натиснути кнопку “Замовити послугу”.

Також Верховний Суд України запрошує громадян активніше користуватися послугою проекту “Електронний суд”:

- можливість отримувати судову повістку (повідомлення) у вигляді смс-повідомлення про день, час та місце слухання адміністративної, господарської, кримінальної та цивільної справи Верховним Судом України;

- отримувати остаточне судові рішення ВСУ на власну електронну пошту.

Впровадження Верховним Судом України проекту “Електронний суд”, проведення засідань з використанням відеоконференцзв’язку, інформування громадян на офіційному веб-сайті Суду про результати розгляду справ буде сприяти ефективному здійсненню права громадян на судовий захист, зменшення термінів розгляду справ, прискоренню отримання громадянами відповідної інформації, а також економії їх коштів і часу.

Найбільш активно розвивається проект “Електронний суд” в Київському районному суді м. Одеси. Надіслати електронний документ до суду можна, маючи доступ до Інтернету та зареєструвавши свій поштовий ящик на порталі судової влади при наявності електронно-цифрового підпису. Адже тільки за умови наявності такого підпису електронний документ буде прийнятий і зареєстрований в суді. Перший етап – реєстрація в системі обміну електронними документами на офіційному веб-порталі “Судова влада”. Другий – подача в суд вищезгаданої заяви за допомогою електронної скриньки, яка створюється при реєстрації на зазначеному офіційному порталі, на якому розміщена типова форма заяви.

У Київському районному суді зазначають, що значним плюсом проекту є залучення інших державних органів до комунікації з судом за допомогою електронних технологій. На сьогодні налагоджено обмін інформацією з органами юстиції, міграційної служби, прокуратури, виконавчої служби, поліції та експертними установами. Завдяки співпраці з Головним управлінням державної міграційної служби, в Одеській області вдалося заощадити 90 тисяч гривень на відправку запитів в адресно-довідкове бюро, активно використовується напрямок цивільних справ до експертних установ в електронному вигляді. На сьогоднішній день в Київському районному суді міста Одеси зареєстровано 2130 електронних справи.

Однак, це тільки одинична практика розповсюдження ІТ. Наприклад, Господарський суд Харківської області нещодавно вперше в своїй історії відкрив провадження позову, який надійшов до суду по каналу електронного зв’язку. Але впровадження у даній справі відповідно з дією чинного законодавства (стаття 74 ЦПК України) ведеться в традиційній паперовій формі. Тобто, можна говорити про поодинокі випадки подачі позовних заяв в електронній формі.

Відповідно до ст. 119 ЦПК України позовна заява подається до суду в письмовій формі, тому експеримент в Київському районному суді м. Одеси спирається на інші Закони України – “Про електронний цифровий підпис” і “Про електронні документи та електронний документообіг”. Але однозначної відповіді на питання про дотримання письмової форми документа для цілей судочинства при его створенні в електронній формі на даний час немає.

Окрім того, процесуальне законодавство не регламентує дії суду щодо формування матеріалів справи в електронному вигляді (доказів та інших документів), тому необхідно обов’язково формувати традиційну (паперову) справу. Наприклад, Тимчасовий регламент відправки судом електронних документів учасникам судового процесу, кримінального провадження,

затверджений наказом Державної судової адміністрації України від 07.11.2016 №227, визначає порядок направлення учасникам судового процесу документів в електронному вигляді паралельно з документами у паперовому вигляді. Тобто, направлення документів в електронному вигляді тільки дублює паперовий обіг.

Чинне процесуальне законодавство не передбачає можливість направлення справи суду апеляційної чи касаційної інстанції в електронному вигляді (навіть, якщо воно все-таки існує поряд з традиційно сформованою справою). Процесуальний закон також не передбачає можливість направлення як стягувачу, так і органам виконавчої служби виконавчого листа в електронному вигляді.

Наприклад, зареєстровані понад 2000 електронних справ в Київському районному суді міста Одеси не можуть існувати виключно в електронному вигляді. Для дотримання чинного законодавства в суді змушені дублювати всі електронні документи в звичайному паперовому вигляді для формування справи. Це ще раз підкреслює необхідність термінової зміни законодавства, інакше всі розмови про розширення “Електронного суду” залишаться на папері, в крайньому випадку на плечах окремих ентузіастів.

Шляхи вдосконалення / впровадження “Електронного суду”

1. *Термінове внесення змін до процесуальних кодексів*, які реалізують право подавати в суди позовні заяви, докази та інші документи в електронному вигляді, можливість формувати електронні справи, архіви, доступ суддів до матеріалів справи при отриманні апеляційних і касаційних скарг, а також інші механізми впровадження електронного суду.

2. *Вжити заходів щодо інформування фізичних осіб про порядок отримання електронних підписів учасниками процесу*. Особливо несучасно в цьому контексті виглядає відсутність таких підписів у адвокатів.

3. *Працювати над програмним забезпеченням електронного правосуддя*: воно повинно бути функціональним, безпечним, ефективним для здійснення правосуддя, і при цьому і доступним, і зрозумілим для споживача послуг.

4. *Спільна робота з виконавцями судових рішень*: перехід на електронний документообіг між ГІС (а також приватними виконавцями) і судом.

5. *Перехід на електронний документообіг між судом і органами прокуратури, МВС, фіскальними органами і т.д.* Державні органи повинні бути безпосередньо зацікавлені в удосконаленні електронного судочинства, оскільки це значно заощадить державні кошти на тонни паперу і витратні матеріали.

6. *Забезпечити суди України технічними засобами* і працівниками, які відповідають за виконання функцій електронного правосуддя.

Насамкінець про приємне. В Україні вже близько двох років діє автоматизована підсистема документообігу в суді (додаток 3), в кількох судах Києва, Одеси, Вінниці вже рік як працює підсистема “Електронний суд”

разом з можливістю користуватися відеоконференцією (додаток 4), правда, як пілотний проєкт.

4.2. АІС, АСД, ІПС та інші системи в судах загальної юрисдикції

Основними інформаційними технологіями, розробленими для судів, є програмні комплекси “Кадри”, “Бухгалтерія”, “Статистика” і “Документообіг”. Однак, за твердженням фахівців, вони застосовуються лише в невеликому числі судів.

В останні роки з метою оперативного надходження до судів правової інформації деякі суди стали використовувати електронну пошту та мережу “Інтернет”, а також застосовувати в своїй роботі правові автоматизовані інформаційно-пошукові і довідкові системи (наприклад, “Ліга: Закон”, “Юрист-експерт” та ін).

Однак використання перерахованих технологій не забезпечує єдності судової системи країни та істотного підвищення ефективності їх діяльності. Для вирішення даних проблем пропонується розробити та впровадити вітчизняну АІС “Правосуддя” на основі Державної автоматизованої системи аналогічною назвою “Правосуддя”, яка з 2007 р ефективно функціонує в усіх судах загальної юрисдикції РФ.

АІС “Правосуддя” має багаторівневу ієрархічну структуру, відповідну ієрархії судів загальної юрисдикції і складається зі спеціалізованих автоматизованих комплексів, які за порядковим номером наведені далі.

1. “Адміністративне управління”.
2. “Організаційне забезпечення”.
3. “Право” – підсистема забезпечує доступ до правової інформації та юридичним виданням в електронному вигляді, підтримує правові бази в актуальному стані, інформує суддів, колегиї і органи Судового департаменту щодо правових норм і результатах узагальнення судової практики.
4. “Фінанси і контроль”. Підсистема автоматизує процеси бухгалтерського обліку та звітності, обробку обігових балансів і формування зведеної звітності судів та органів Судового департаменту.
5. “Кадри” – для автоматизації діяльності кадрових органів Судового департаменту і судів, обліку, зберігання і аналізу даних щодо організаційно-штатної структури та фактичного кадрового складу.
6. “Судове діловодство і статистика”. Підсистема призначена для автоматизованого судового діловодства, документообігу і ведення електронних архівів судових справ, баз даних стосовно судимості, а також збору, контролю, обробки, зберігання, аналізу і подання даних судової статистики.
7. “Банк судових рішень”. Підсистема призначена для автоматизованого збору і аналізу рішень судів, систематизації відомостей стосовно прецедентів судових рішень, аналітичної обробки і тиражування узагальнених даних судової практики, оперативного обміну цими даними між судами різних інстанцій.

8. “Відеоконференцзв’язок” – забезпечує розгляд в судах касаційних та інших скарг з використанням технології відеоконференцзв’язку. Введення цієї технології дозволяє виключити доставку та конвоювання ув’язнених з СІЗО до суду і таким чином знизити ймовірність їх втечі.

9. “Судова експертиза”.

10. “Документообіг” – ця підсистема автоматизує процеси деловодства, документообігу і ведення архіву з документальним оформленням кожного етапу життєвого циклу документа.

11. “Навчання” – підсистема призначена для інформаційної і технічної підтримки процесів розробки і реалізації програм професійної освіти кадрів з використанням комп’ютерних засобів дистанційного навчання;

12. “Громадські зв’язки”.

13. “Матеріально-технічні ресурси” – підсистема розв’язку задач матеріально-технічного забезпечення діяльності судів. У підсистемі організується автоматизований облік інформації щодо норм забезпечення, потреб, наявності та руху різних ресурсів в судах і керівних органах.

14. “Звернення громадян” – підсистема автоматизованої реєстрації відомостей про пропозиції, скарги, заяви громадян (організацій і установ), постановки їх на контроль, аналізу своєчасного розгляду пропозицій, що поступають, скарг та заяв, формування довідок і статистичних матеріалів про роботу зі зверненнями громадян.

15. “Нерухомість”. Підсистема призначена для обліку, контролю і управління нерухомістю. Забезпечує автоматизований облік об’єктів нерухомості судів і органів Судового департаменту в залежності від необхідних даних, які оновлюються і поповнюються по мірі зміни інформації про об’єкти нерухомості.

16. “Інформаційно-довідкова підсистема” і ряд інших підсистем.

4.3. IPLEX – правові системи нового покоління

Ринок правових комп’ютерних систем на Україні за 20 років цілком склався. Сьогодні до послуг юристів весь Інтернет з його великою кількістю платної та безкоштовної правової інформації. Існує також кілька варіантів офлайнових правових систем для поглибленої професійної роботи. Але технології не стоять на місці – з’являються нові носії, пристрої та платформи, які можна досить ефективно використовувати для правових систем. Одним із прикладів інноваційного стартапу в цій сфері є проект ipLex для смартфонів і планшетів, запущений в кінці 2011 року.

Кількість проданих смартфонів і планшетів на Україні тільки за 2011 рік нараховує приблизно 1,4 млн пристроїв, причому продаж продовжує зростати, витісняючи звичайні телефони і нетбуки. Три найпопулярніші операційні системи для цих гаджетів – Android, iOS (на смартфонах iPhone і iPad) і старіючий довгожитель Symbian, на зміну якому приходить Windows Phone. Оскільки смартфони – це, по суті, маленькі комп’ютери, для них вже існує безліч як платних, так і безкоштовних програм, які можна знайти в

спеціальних інтернет-магазинах (маркетах). Їх кількість обчислюється сотнями тисяч, але в основному це ігри та розваги (близько 40%), тоді як частка бізнес-додатків становить лише близько 1%. Адже смартфон може бути дуже серйозним діловим інструментом. Наприклад, в нього можна закатати невеликі довідкові бази даних, в тому числі правові.

У грудні 2011 року вийшла перша правова система України для мобільних пристроїв на базі Android, iOS і Symbian – “ipLex.Закони”, що представляє собою збірник базового законодавства України. У неї входять Конституція, кодекси, закони України, а також декрети Кабінету Міністрів, які мають силу законів. Система оновлюється щомісяця. Користувач програми може вільно збирати документи за різними параметрами, а також зберігати обрані документи. До всього іншого, програма абсолютно безкоштовна. Вона виявилася досить популярною – за три місяці її скачали більше 10 тисяч користувачів (6 тис. – Android, 2,5 тис. – iOS і 1,5 тис. – Symbian), які визнали, що мати під рукою законодавчу базу дуже зручно. Таким чином, сьогодні ipLex.Закони стабільно входить в десятку кращих безкоштовних бізнес-додатків на Android market.

Окрім програми “ipLex.Закони”, розрахованої на широке коло користувачів, нещодавно вийшла друком її вдосконалена версія, призначена спеціально для юристів. Це “ipLex.Профі”, що представляє собою величезну базу правової інформації – понад сім мільйонів нормативних актів, довідників, судових рішень. Вся інформація в базі тісно взаємопов’язана – фахівець без праці зможе підібрати судові рішення до статей і пунктів законів або переглянути пов’язані з тим чи іншим судовим рішенням нормативні акти.

При цьому програма досить проста в обігу, не вимагає супроводу системного адміністратора і займає небагато місця – всього близько 14 Мбайт. Для роботи її досить завантажити, розпакувати і запустити. Програма автоматично зв’язується через Інтернет з базою даних, розташованою на серверах розробника, і стежить за оновленнями інформації. Вона також має широкі пошукові та сервісні можливості, зокрема, підтримує пошук в Google, дозволяючи по фразі знаходити список документів з цитатами і підсвічуванням знайдених слів.

Слід відзначити, що користування програмою є платною послугою, приблизно від 600 до 1200 грн. в місяць в залежності від обраного тарифу.

4.4. ІПС “ЛІГА:ЗАКОН” в юридичній та судовій діяльності

Професійна діяльність юриста пов’язана з опрацюванням значних обсягів правової інформації з різних галузей права, аналізом нестандартних правових ситуацій, які виникають під час кваліфікації правопорушень, злочинів, різноманітних суперечливих з точки зору чинного законодавства ситуацій. *Для оперативного доступу до інформації, її систематизації, а також своєчасного і коректного використання все більш насущним стає застосування спеціалізованих програмно-технічних засобів.* Саме цій меті служать комп’ютерні правові системи із законодавства, які знайшли широке

розповсюдження в науковій, методичній і навчальній роботі провідних юридичних вищих навчальних закладів та в практичній професійній діяльності у галузі права. *Однією з найбільш розповсюджених у використанні є правова інформаційно-пошукова система (ППС, ПС) ЛІГА:ЗАКОН.*

Інформаційно-аналітичний центр “ЛІГА” успішно працює на ринку комп’ютерних інформаційних технологій з 1991 року. За цей час фахівці Центру пройшли шлях від розробки інформаційно-довідкових пошукових систем з питань законодавства до створення сімейства систем інформаційно-правового забезпечення ЛІГА:ЗАКОН та української мережі ділової інформації “ЛІГАБізнесІнформ” (рис. 4.1).

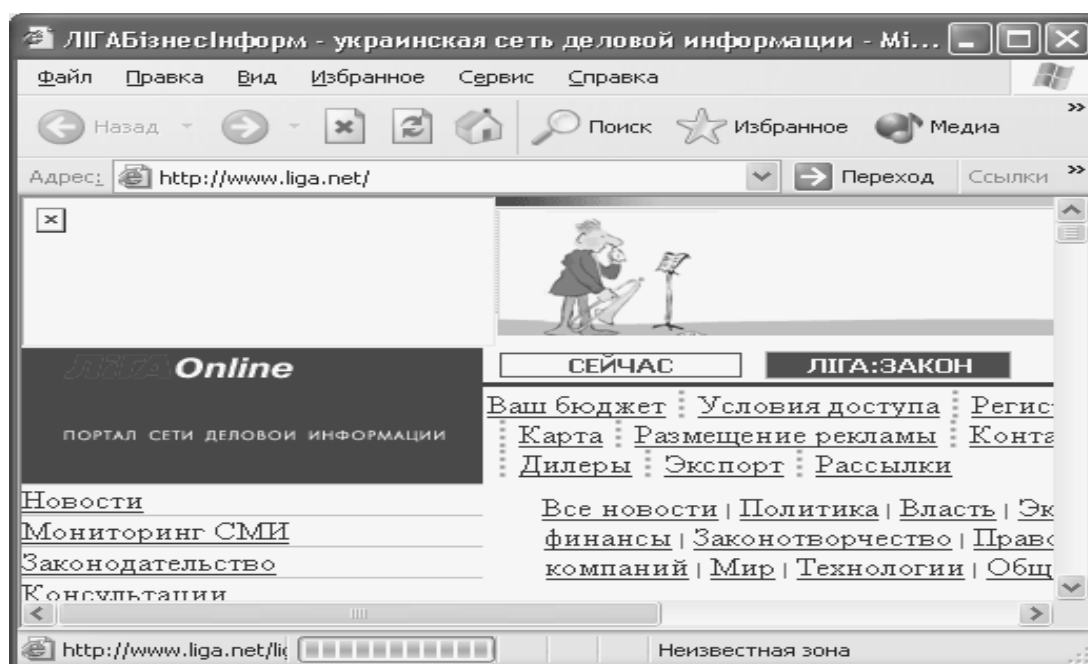

Рис. 4.1. Вигляд головної сторінки інформаційного порталу “ЛІГА Бізнес Інформ”

Метою функціонування і розвитку Центру є надання широкому колу користувачів доступу до систематизованої актуальної інформації правового і ділового характеру, яка задовольняє вимогам максимальної оперативності й надійності. Виконання зазначеної мети досягається шляхом розробки і щоденного супроводу інформаційно-програмних продуктів різного тематичного та професійного ступеня складності.

На сьогодні мережа об’єднує понад 70 тисяч користувачів, включаючи Секретаріат Президента України, Кабінет Міністрів України, різні міністерства й інші органи виконавчої державної влади та місцевого самоврядування України, банки, посольства, іноземні представництва, компанії, а також численні комерційні структури.

Слід відзначити основні принципи організації мережі “ЛІГА Бізнес Інформ”:

- *різноманітність форм доступу до правової інформації* – від спеціалізованих тематичних комп'ютерних довідників на компакт-дисках до потужних пошукових систем з архітектурою КЛІЄНТ-СЕРВЕР, що не мають аналогів як в Україні, так і в країнах ближнього зарубіжжя; від індивідуально настроюваних пошукових систем для професіоналів до розподілених корпоративних мереж і глобальних INTERNET-рішень у галузі правової інформації;

- *єдина "еталонна" інформаційна база*, яка забезпечує:

☐ структуровані операції добового технологічного циклу підготовки кожного документа;

☐ щохвилини розписане виконання кожної технологічної операції;

☐ жорсткий контроль якості і відстеження кожного етапу підготовки документа;

☐ сувору погодженість взаємодії робочих груп на колективній платформі.

Системи інформаційно-правового забезпечення ЛІГА:ЗАКОН широко відомі не тільки в Україні, але й за її межами. Вони покликані допомогти користувачам вирішити будь-які завдання, пов'язані з одержанням надійної нормативно-правової інформації та питаннями зручної роботи з нею.

Системи ЛІГА:ЗАКОН забезпечують своїм користувачам:

- *допомогу в прийнятті ефективних рішень*, швидко реагуючи на зміни законодавчої бази, що регламентує їхню діяльність;

- *економію часу, засобів і ресурсів* при здійсненні пошуку необхідної нормативної інформації, відстеженні не тільки всіх змін і доповнень у чинних правових актах, але і поточної ділової преси;

- *зручну, інтуїтивно зрозумілу роботу з великими масивами інформації* – як нормативно-правової, так і довідково-консультаційної;

- *широкі можливості для ведення аналітичної роботи з документами* (створення і ведення власних добірок документів, рубрикаторів і класифікаторів; установлення характерних позначок у текстах документів і створення власних коментарів до них; установлення зв'язків між документами, створення власних оглядів тощо);

- *можливість роботи з оглядами економічної преси* з питань оподаткування, бухгалтерського обліку, підприємницької діяльності та ознайомлення з різноманітною довідковою інформацією;

- *можливість створення власних статистичних оглядів і звітів* у будь-якому тематичному розрізі й на будь-яку часову глибину;

- *роботу з актуальною нормативною базою* (тексти документів щодня підтримуються в контрольному стані, зберігаючи історію їхньої зміни і розвитку, динамічно генеруються редакції документа на задану дату);

- *можливість створювати й вести свої власні бази даних* і здійснювати доступ до серверу системи з територіально віддалених філій і мобільних робочих місць.

Донецькому апеляційному адміністративному суді, Голосіївському, Дарницькому, Деснянському, Дніпровському, Оболонському, Печерському, Подільському, Святошинському, Солом'янському, Шевченківському районних судах міста Києва.

Як пояснив заступник Голови Державної судової адміністрації України Сергій Чорнуцький, для початку роботи з сервісом необхідно зайти за веб-адресою “cabinet.court.gov.ua”, де користувач має зареєструвати власний електронний кабінет (або “Офіційна електронна адреса” – відповідно до процесуальних кодексів). Реєстрація досить проста, потребує лише наявності ключа з електронним цифровим підписом. При цьому для реєстрації можуть бути використані ключі, видані будь-яким Акредитованим центром сертифікації ключів.

При реєстрації система автоматично “збирає” дані про особу з ЕЦП (прізвище, ідентифікаційний код, тощо). Недостатні (чи змінні дані, наприклад, про електронну пошту) необхідно внести чи відкоригувати самостійно. Після цього реєстрація завершена, а користувач одразу потрапляє в сервіс вже доступного на сьогодні “Електронного суду”. Надалі, після розробки інших сервісів ЕС, в електронному кабінеті буде доступний перелік всіх таких сервісів та відповідне посилання для можливого їх використання.

Вже зараз можна скористатися можливістю подати заяву до суду. Для цього слід перейти за посиланням “Заява”. Система для зручності запропонує наявні шаблони заяв, якими користувач може за бажанням скористатися. Також електронний суд надає можливість долучати в електронному вигляді додатки в електронному вигляді, оплачувати судовий збір. Після перевірки і формування заяви, відповідним натисканням на необхідну кнопку підписуємо і відправляємо заяву до суду.

Надалі, по мірі проходження в суді заяви, на сервіс “Електронного суду” користувача надходитимуть повідомлення про результати авторозподілу, прийняті судом рішення, повістки, інші процесуальні документи.

31 травня 2018 року Державною судовою адміністрацією України прийнято наказ, яким визначено пілотними всі 10 місцевих загальних судів міста Києва. Відповідальні працівники цих судів напередодні пройшли необхідний інструктаж та навчання з питань застосування сервісу “Електронного суду”.

Правові підстави та порядок використання відповідної підсистеми на перехідний період (до впровадження Єдиної системи ЕС) визначено Положенням про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженим в редакції рішення Ради суддів України від 12.04.2018 № 16. Нагадаємо, що в судовій системі Законом України “Про судоустрій і статус суддів” передбачено побудову Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Зокрема, внесеними наприкінці грудня минулого року змінами до процесуальних кодексів та ряду інших законів (в частині судового процесу),

визначені рекомендовані для Державної судової адміністрації України терміни впровадження ЄСІТС (з 1 січня 2019 року).

4.6. “Електронний суд” – спрощення доступу до правосуддя

Наталія Грішина старший юрист та адвокат юридичної компанії «PLP Law Group»

Нещодавно Президентом України було зареєстровано законопроект №6232 “Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів”. У пояснювальній записці до нього зазначено, що його прийняття сприятиме подоланню процесуальних проблем, які перешкоджають ефективному судовому захисту в Україні. Законопроект містить безліч нововведень, серед яких – запровадження системи “Електронний суд”, завданням якої є спрощення доступу до правосуддя, забезпечення прозорості правосуддя та прискорення розгляду справ.

Варто зазначити, що *на сьогоднішній день в Україні вже діє система “Електронний суд”, яку ще називають електронним доступом до правосуддя. Вона забезпечує швидкий і зручний доступ громадян до інформації про рух судової справи, час і місце її розгляду, обмін процесуальними документами між судом та учасниками процесу із застосуванням електронного цифрового підпису. Скористатися нею може кожен, хто зареєстрований у системі обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу і має особистий електронний цифровий підпис.*

Враховуючи, що для подальшого розвитку системи електронного правосуддя необхідне впровадження відповідних норм у процесуальне законодавство, в законопроекті містяться відповідні процесуальні засади.

По-перше, ним передбачено, що в Україні діятиме Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС), яка має забезпечити обмін документами в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, між учасниками судового процесу. Для цього адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти, державні органи, органи місцевого самоврядування та суб’єкти господарювання державного та комунального секторів економіки в обов’язковому порядку повинні зареєструвати у цій системі офіційні електронні адреси. Інші особи реєструють свої офіційні електронні адреси у добровільному порядку.

По-друге, законопроектом визначено, що суд проводить розгляд справи в електронній формі. Процесуальні та інші документи і докази у паперовій формі мають бути переведені у електронну форму, матеріали справ будуть зберігатися, як правило, в електронному вигляді.

Вказана новизна є дуже позитивною, і реалізація цих положень має стати одним з пріоритетних напрямків удосконалення системи судочинства.

Подавати до суду документи в електронній формі з використання власного електронного цифрового підпису буде вигідніше і фінансово, оскільки законопроект містить положення, відповідно до яких при поданні процесуальних документів, зокрема позовної заяви, ставка судового збору буде менша, ніж при поданні такого ж позову у паперовому вигляді. До того ж, у такому разі, згідно з пропонованими нормами, судовий збір сплачується виключно за допомогою ЄСІТС та з використанням платіжних систем через мережу Інтернет.

Прикінцеві і перехідні положення законопроекту визначають, що переведення судочинства у режим “Електронного суду” відбуватиметься поступово. Справи, розгляд яких розпочато за матеріалами у паперовій формі до початку функціонування ЄСІТС і не закінчено, продовжують розглядатися за матеріалами у паперовій формі.

Варто звернути увагу і на те, що право учасників справи подавати до суду документи у паперовій формі залишиться і після впровадження системи “Електронний суд”.

Окрім того, передбачається, що у судах функціонуватиме система автоматизованого арешту коштів, яка є складовою ЄСІТС і повинна у встановлених законом випадках забезпечити негайне накладення арешту на грошові кошти, що знаходяться на банківських рахунках. Інформація щодо арешту коштів вноситься суддею до системи автоматизованого арешту коштів на підставі відповідної ухвали суду.

Ще однією новизною законопроекту є запровадження поняття електронних доказів. Такими визнається інформація у електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, котрі мають значення для справи, зокрема електронні документи (у т.ч. текстові файли, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані у електронній формі. Вони можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах та ін.), серверах, у системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в т.ч. у мережі Інтернет). Електронні докази подаються в оригіналі або у вигляді електронної копії, засвідченої електронним цифровим підписом.

Законопроект також містить нововведення стосовно оформлення і видачі виконавчих документів – вони викладаються у електронній формі з використанням ЄСІТС та електронним цифровим підписом судді. Протягом 5 днів після набрання судовим рішенням законної сили виконавчий документ вноситься до Єдиного державного реєстру виконавчих документів, а його копія надсилається стягувачу на його офіційну електронну адресу або рекомендованим чи цінним листом.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що перехід від застарілого документарного судочинства до електронного має забезпечити оперативність, прогнозованість та зручність взаємодії між учасниками

судового процесу і судом, допоможе зробити правосуддя більш прозорим і менш корумпованим.

4.7. Про плюси, складнощі і перспективи ЕС безпосередньо від юристів

Незважаючи на роботу системи в тестовому режимі, юристи повністю схвалюють цю ініціативу. Щоправда, все ж є моменти для доопрацювання.

Перш за все, система потребує нормативне регулювання (вдосконалення) в плані введення процесуальних наслідків для учасників судового процесу, які ухиляються від реєстрації в системі. У нинішніх умовах недобросовісні учасники можуть фактично безкарно стверджувати про неможливість ознайомитися з тими чи іншими матеріалами судової справи в силу проблем з реєстрацією в системі і продовжувати будувати на цій підставі процесуальні диверсії. Аналогічна ситуація може скластися і з затягуванням термінів розгляду справ у зв'язку із запізнілим отриманням судових рішень і подальшим відновленням термінів на апеляційне (касаційне) оскарження, говорить про складнощі Юрій Мосунов, юрист ЮФ Evris.

Також він додає, що *на початку впровадження системи всі зіткнуться з неминучими труднощами, оскільки на цьому етапі помилки в її роботі просто неминучі. А в окремих випадках недоліки системи можуть істотно вплинути на результат судового розгляду.*

А ось Ганна Поліщук, *юрист Eterna Law, навпаки зазначає, що система електронного суду позбавить недобросовісних учасників можливості затягувати процес та сприятиме економії часу і коштів на поштові відправлення.*

Юрист Олександр Роздорожний зазначає, *що робити будь-які глобальні висновки передчасно, оскільки пілотний проект тільки розпочався і на даний час результатів експерименту мало. Але він все ж упевнений, що система полегшить підготовку до судового процесу.* “З огляду на простоту використання підсистеми ЄСІТС”, це однозначно плюс для судової системи в цілому, оскільки процес формування позовних заяв стане зрозумілішим для заявника. Хоча у користувача “Електронного суду” може виникнути логічне запитання: “Чи отримає суд мій документ і як зі мною потім зв'яжуться?”.

Ольга Шенк, старший *юрист CMS Cameron McKenna Nabarro Olswang, розповіла, що ЄСІТС повинна скоротити тривалість судового розгляду і процедури оскарження судових рішень завдяки відправці учасникам справи в електронному вигляді різних процесуальних документів.*

“І, хоча цей пілотний проект щодо впровадження повноцінної ЄСІТС знаходиться на досить ранній стадії, юридична спільнота схвально ставиться до концепції “електронного суду” – підсумувала Ольга Шенк.

4.8. Проблеми функціонування ЕС в Україні від суддів

Попри усі очевидні переваги електронного судочинства проект “електронний суд” (у вузькому розумінні) не набув широкої популярності і просування його відбувається вкрай повільно. Те саме стосується деяких

інших загальнодержавних електронних проєктів у судочинстві (обмін електронними документами із використанням ЕЦП, проведення судових засідань у режимі відеоконференцій, використання електронно-інформаційних кіосків тощо).

Узагальнення та аналіз наявної інформації з цього приводу дозволяє назвати такі основні стримуючі чинники.

По-перше, це відсутність єдиної уніфікованої інформаційної платформи для спілкування учасників процесу з судом та з іншими державними органами. Таке становище змушує користувачів використовувати різні програмні та апаратні засоби для одержання доступу до різних сервісів. Необхідність реєструватися в численних реєстрах, подавати різного роду заяви про забезпечення доступу до окремих сервісів, інстальовати різні програмні продукти, одержувати різні ідентифікатори, коди доступу, підтримувати їх в актуальному стані тощо в підсумку робить сучасне електронне судочинство більш клопітким та ємким за часом, ніж звичайне паперове.

По-друге, це відсутність єдиних стандартів щодо інформаційного контенту, котрим мають відповідати відповідні судові інформаційні ресурси, електронні сервіси, та відсутність стимулів щодо їх покращення. Часто інформаційні сайти, електронні кіоски та інші судові ресурси наповнені або непотрібною або неактуальною інформацією, яка не несе корисного навантаження.

По-третє, це брак коштів. відсутність належного фінансування судової системи взагалі і видатків на інформатизацію зокрема призводить до неспроможності задоволення потреб усіх охочих у користуванні певними сервісами внаслідок недостатності потужностей відповідних програмно-апаратних комплексів та недостатності спеціалістів для їх обслуговування.

І, *по-четверте*, це дисонанс інформаційних технологій та процесуальних правил. Зараз домінуючою є тенденція вбудовування нових інформаційних технологій до існуючої системи процесуальних норм різних гілок судових юрисдикцій. Правила судового процесу, якщо і змінюються, то лише фрагментарно, в мінімально необхідному для того чи іншого нововведення обсязі. Судовий процес у цілому, вік основних норм якого налічує десятки років, а вік основних принципів – десятки сторіч, залишається незмінним.

За таких обставин ккд від таких інформаційних технологічних вдосконалень є мінімальним. Це все одно, що гужовий транспорт оснастити новітніми засобами супутникової навігації, або стрілецький лук оснастити лазерним прицілом. Це незначно прискорить перший і не багато додасть ефективності другому.

Проблема інформаційно-процесуального дисонансу посідає особливе місце. Саме вона не дає можливості вітчизняному судочинству зробити перехід на якісно новий інформаційно-технологічний рівень. *Утім, усі названі та багато інших проблем на шляху до інформатизації судочинства є похідними від однієї тектонічної проблеми.*

Нею є цільова орієнтація, традиційно притаманна будь-якому державному апарату. Слушно зазначається, що в Україні досі не держава існує для громадянина, а громадянин для держави. На відміну від бізнесу, який орієнтується на потреби замовників, держава в особі своїх органів орієнтується на власні потреби, тією чи іншою мірою ігноруючи потреби громадян. Відповідно, істотно розрізняються і встановлені процеси взаємодії.

Зокрема, при взаємодії з бізнесом замовник найчастіше має єдину точку контакту, а усі внутрішні проблеми, пов'язані з його обслуговуванням, розв'язуються всередині бізнесу відповідно до внутрішніх бізнес-процедур. У взаєминах громадян і бізнес-структур з державою зазвичай все відбувається навпаки – існує велика кількість точок контактів, і виконання відповідної встановленої державою процедури є обов'язком “замовника”. Відомо, скільки потрібно зібрати різних довідок і документів і перенести їх з однієї організації в іншу для виконання, загалом кажучи, найпростіших транзакцій. При цьому, до речі, часто порушується і принцип транзакційності, в результаті чого ніколи не можна бути впевненим у цілісності і несуперечності даних у різних відомствах.

За таких умов судова система внаслідок нежвавості законодавця ставиться у вкрай не вигідне становище. вона опиняється частково (а в окремих випадках повністю) непридатною для здійснення судочинства за допомогою новітніх ІТ.

Деякі з названих причин лежать на поверхні і мають відносно прості рішення. Але рішення для більшості причин, на жаль, знаходиться на даний час методом спроб і помилок, що затягує час реалізації судової реформи і призводить до відставання вітчизняного судового процесу від практики розвинутих країн.

Отже, названі вище елементи електронного судочинства на даний час ще надто далекі від того, щоб у своїй сукупності утворити справжній “електронний суд” в широкому розумінні цього явища. Тому *спробуємо в узагальненому вигляді надати перспективні поступові кроки щодо впровадження ІТ у вітчизняну судову практику.*

1. *Забезпечення двосторонньої комунікації* між судом, учасниками судового процесу та усіма іншими зацікавленими особами за допомогою засобів сучасних електронних інформаційно-комунікаційних технологій.

2. *Визнання електронних інформаційних ресурсів* та електронних транзакцій повноцінними *доказами в судовому процесі.*

3. *Вчинення усіх процесуальних дій в електронному форматі.* У такому вигляді “електронний суд” здатний бути органічною складовою майбутнього інформаційного суспільства, котре зараз перебуває у фазі активного формування.

4. *Кардинальне реформування судового процесу з метою підвищення ефективності судової системи.* Інформаційні технології в майбутньому мають стати фундаментом судової системи, що призведе до радикальних позитивних

змін у процесуальному праві та сфері захисту конституційних прав і свобод громадян.

Основними напрямками роботи із запровадження повноцінного електронного судочинства є такі:

- кардинальна переорієнтація всієї філософії державного електронного урядування з потреб державного апарату на потреби громадян та бізнес-структур;
- уніфікація електронних технологій у галузі електронного урядування;
- персоніфікація доступу (доступ до інформації з обмеженим доступом та інших персоніфікованих сервісів повинен бути прив'язаний не до державного органу розпорядника інформації чи сервісу, а до особи громадянина чи бізнес-структури, котрих безпосередньо стосується відповідна інформація чи сервіс);
- кардинальне реформування судового процесу з метою підвищення ефективності судової системи (форма електронного судочинства мусить бути основною і допускати відступ у традиційну паперову форму лише у виключних випадках і лише в обмеженому ступені).

Контрольні питання до розділу

1. Надайте стислу класифікацію сучасних ІС.
2. Назвіть компоненти та етапи функціонування ІС.
3. Розкажіть про суть існуючих АІС у судово-правовій діяльності.
4. Що таке СППР? Розкажіть про використання СППР в СД.
5. Що являє за своєю суттю ІПС “ЛІГА:ЗАКОН” та які можливості система надає своїм користувачам?
6. Розкажіть про суть правової системи IPLEX.
7. Як оцінюють перспективи впровадження “електронного” суду юристи?
8. Назвіть першочергові кроки для поліпшення стану електронного судочинства в Україні.

ЧАСТИНА 3

ОСНОВНІ ВІДОМОСТІ З РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЕКТУ “ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ”

5. ПРОЕКТ “ЕУ” ЯК ОСНОВА УСПІШНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО ПРАВОСУДДЯ

Побудова в Україні електронного правосуддя не буде достатньо ефективною без одночасної побудови ще більш масштабного системного проекту (далі, Проект) – “Електронного урядування” (ЕУ). У наступних двох розділах надаються основні відомості щодо суті Проекту та умовах і можливостях його впровадження в нашій країні.

5.1. Передумови для побудови Проекту

Інформаційні технології поступово стають невід’ємною часткою діяльності органів влади. Результатом таких змін у владних структурах є створення підрозділів, які відповідають за формування планів інформатизації відомств, в рамках яких реалізується впровадження автоматизованих інформаційних систем в сфері міжвідомчого електронного документообігу, управління матеріально-технічними, фінансовими і кадровими ресурсами, а також проекти інтеграції державних інформаційних систем між собою в рамках надання електронних послуг.

Сучасні тенденції в розвитку ІТ створюють в багатьох країнах, в тому числі і в Україні, умови для реалізації ЕУ.

Проект націлений на розвиток інформаційного суспільства і призначений для поліпшення ефективності державного управління (в т.ч. місцевого самоврядування, взаємодії громадянського суспільства і бізнесу з органами державної влади), якості та оперативності надання державних послуг на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). До складу задач Проекту в загальному випадку мають входити:

- оцінювання стану ЕУ в Україні на поточний момент;
- розробка основних положень, принципів і цілей ЕУ;
- визначення принципів і підходів до формування системи ключових показників ефективності електронного уряду;
- формування основних властивостей і базових характеристик архітектури ЕУ;
- розробка відповідної законодавчої та нормативної бази;
- розробка першочергового плану заходів для розвитку електронного уряду в Україні та інші позиції.

5.2. Суть електронного урядування і напрямки його розвитку

Під електронним урядуванням розуміється така система організації діяльності державних і регіональних органів влади, органів місцевого

самоврядування, а також організацій, що приймають участь в реалізації повноважень державних органів, яка забезпечує якісно новий рівень взаємодії при реалізації функцій влади (надання послуг) на основі застосування інформаційно-комунікаційних технологій.

Основною корисністю ЕУ є:

- комфортне інформаційне середовище життєдіяльності громадян і організацій;
- повноцінне задоволення індивідуальних потреб кожного користувача;
- взаємодія без меж.

Розвиток ЕУ направлений на поліпшення якості життя населення, підвищення ефективності державного і муніципального управління, в тому числі, скорочення бюджетних витрат, розвиток громадянських ініціатив та підприємницької діяльності за рахунок застосування ІКТ.

Як кінцевий результат в електронному урядуванні мають бути реалізовані наступні можливості:

- “будь-який громадянин”, “будь-яке відомство”, “будь-який час”, “будь-яке місце”;
- “нуль паперу”, “нуль чиновників”, “нуль проблем взаємодії”;
- загальнодоступний інтерактивний рівень уряду;
- один ідентифікатор доступу користувачів до електронних державних і муніципальних послуг різних постачальників, в т. ч. через різні канали;
- взаємодія органів державної влади і місцевого самоврядування в рамках процесів надання послуг в електронній формі;
- наявність державної ІС щодо всіх видів платежу, яка дозволяє фізичним і юридичним особам отримати інформацію про свої обов’язки перед бюджетом країни за принципом “єдиного вікна”;
- інформаційно-аналітичну систему моніторинга якості державних послуг, котра надає доступ до агрегованої інформації з оцінювання такої якості та інші можливості.

Для нормативно-правової бази майбутнього ЕУ, враховуючи її слабкий розвиток на даний час, можна використати такі діючі Закони України, як “Про інформацію”, “Про захист інформації”, “Про надання державних і муніципальних послуг”, “Про захист персональних даних”, “Про електронний цифровий підпис”, “Про автоматизований документообіг” і ряд інших.

Зрозуміло, що при створенні ЕУ неминуче виникнуть проблеми і перешкоди. Про деякі з них йде мова в наступному підрозділі.

5.3. Проблеми Проекту, які можуть виявитися при впровадженні ЕУ в практику

На основі досвіду розвинутих країн слід звернути увагу на такі можливі вразливі місця Проекту при його впровадженні в Україні:

- розширення функціоналу єдиного особистого кабінету;

- реалізація механізму взаємодії каналів надання послуг, за яким замовлення, контроль виконання і отримання результату послуг може здійснюватися з використанням різних каналів доступу (омніканальність);

- надання електронних послуг на всій території країни незалежно від постійної реєстрації за місцем проживання громадян;

- інтеграція інформаційних систем багатофункціональних центрів з автоматизованими системами органів влади (організацій), які надають послуги;

- забезпечення можливості попереджувального інформування громадян про їх права на отримання державних послуг (проактивна модель), а також реалізація механізму комплексного отримання електронних послуг з життєвих ситуацій;

- скорочення кількості документів, які користувач має надати особисто при наданні послуги;

- оптимізація процедур перетворення паперової інформації в електронну, скорочення вартості надання електронних послуг та ін.

Окрім того, в рамках розвитку електронного урядування необхідно буде вирішити задачі, зв'язані із зручністю використання сервісів і сайтів органів влади, їх орієнтацією на потреби користувачів.

На даний час значна кількість державних і муніципальних послуг надається в електронному вигляді виключно на регіональних порталах і сайтах органів державної влади і органів місцевого самоврядування. При цьому вказані електронні канали доступу до послуг розрізнені, використовують різні системи навігації, текстове та графічне виконання, а також різномірний набір сервісних можливостей, що ускладнює отримання громадянами послуг, сервісів та інформації в електронному вигляді.

Неминуче виникнуть труднощі в розвитку електронного уряду з пріоритетним врахуванням інтересів і потреб користувачів в різних життєвих і ділових ситуаціях (реалізація людино-орієнтованого підходу).

Перепоною для розвитку ЕУ може стати особлива специфіка методик і технологій інформаційних розробок, котра не дозволяє в повній мірі застосовувати ефективні методи ітеративної розробки. Адже ітеративна розробка є найкращою практикою в сучасних Інтернет-рішеннях.

Діюча на даний час практика надання послуг базується в значній мірі на обов'язковості саме паперових документів на різних етапах надання послуги і, найчастіше, необхідності очного контакту з представниками органів влади. Це незручно для користувача, а також породжує додаткові витрати держави на обслуговування громадян. Без повної інформатизації усього суспільства поліпшити такий стан буде важко.

Як подовження теми щодо інформатизації суспільства – мало уваги приділяється розвитку ІКТ-компетенцій державних і муніципальних службовців, рівень комп'ютерної грамотності яких й досі залишається достатньо низким. Наприклад, за даними Мінстатистики РФ в 2014 р. тільки 6% державних громадянських і муніципальних службовців, які отримали

додаткову професійну освіту, пройшли навчання за напрямом “інформаційно-аналітичне”, яке включає знання й навички в сфері ІКТ.

Це означає, що діюча система перепідготовки та підвищення кваліфікації потребує модернізацію. Окрім цього, ситуацію посилює недостатній рівень підготовки населення до використання ІКТ, що також перешкоджає розвитку електронного урядування.

В діючих нормативних правових актах щодо впровадження ІКТ в сферу управління є багато позицій, які не сприяють реальному поліпшенню справ в реалізації електронного уряду, перешкоджають його подальшому розвитку. Наприклад, для взаємодії громадян і організацій з державними і муніципальними органами використовуються низка систем ідентифікації та аутентифікації, що виключає можливість однозначної ідентифікації однієї особи в різних системах і в результаті призводить до помилок при наданні послуг.

Залишається сподіватися, що подальший розвиток нормативно-правової бази в рамках впровадження ЕУ в нашій країні усуне такі проблеми.

5.4. Трансформаційний сценарій розвитку ЕУ

З урахуванням економічної ситуації, що склалася на даний час, єдиним можливим напрямком розвитку електронного урядування є реалізація так званого трансформаційного сценарію (ТС). Цей сценарій, з одного боку, дозволяє запустити необхідні модернізаційні процеси, а з іншого – не потребує надлишкових витрат як з боку держави, так і з боку громадян і організацій.

ТС пропонує перехід до електронного самоврядування від орієнтації на відомчі процеси до орієнтації на користувача, а в області управління розвитком ЕУ – впровадження сучасних управлінських підходів, включаючи архітектурний. В умовах скорочення бюджету реалізація даного підходу дозволить скоротити державні витрати на адміністрування апарату управлінських органів. Для реалізації ТС пропонуються наступні дії:

- комплексний розвиток законодавчої бази, що зачіпає широкий спектр питань, в тому числі: уніфікацію застосування ІКТ на всіх рівнях і гілках влади при реалізації Проекту, зниження бар’єрів для громадсько-правових відносин в електронному вигляді.
- застосування сучасних методів управління: загальну координацію інформатизації в рамках розвитку ЕУ, включаючи методи управління якістю, моніторинг ключових показників ефективності, активну громадянську участь в державному управлінні.
- розвиток сервісів електронного урядування, в тому числі:
 - реалізація комплексних державних і муніципальних послуг із життєвих ситуацій, можливість застосування сучасного менеджменту знань, інтелектуальних технологій, мобільних сервісів;

- виокремлення і централізований, сумісний розвиток сервісів і даних ЕУ, включаючи базовий набір інструментів, інтелектуальних технологій, базових інформаційних ресурсів для всіх категорій користувачів;
- неперервне поліпшення рівня ІКТ грамотності користувачів ЕУ, в тому числі за рахунок організації відповідного дистанційного навчання, посилення мотивації до використання можливостей електронного урядування;
- розвиток доступу всіх категорій користувачів до електронного урядування незалежно від місця проживання.

Реалізація ТС може супроводжуватися наступними ризиками:

- високий рівень міжвідомчих бар'єрів в державних органах влади, територіальна специфіка учасників, конфлікти інтересів, неузгодженість понятійного апарату;
- із-за відсутності методик розробки адміністративних регламентів з надання послуг в електронному вигляді можливі труднощі тиражування готових рішень на рівні областей;
- неготовність ІКТ-інфраструктури певних регіонів до підключення к загальним комп'ютерним мережам та інформаційним системам надання електронних послуг. Це може привести до розрізненості та багатократному дублюванню інформаційних ресурсів державних органів;
- повільний розвиток організаційної культури в органах державної влади і місцевого самоврядування може призвести до гальмування процесів створення ЕУ співробітниками цих органів;
- глобальний сбій інфраструктури ЕУ, зв'язаний, в тому числі, з наслідками природних і техногенних катастроф. Такі збої зменшують довіру громадян до використання цих інфраструктур.

Усі відмічені ризики в рамках трансформаційного сценарію можна суттєво зменшити за рахунок використання сучасних методів менеджменту якості в рамках розвитку ЕУ.

В результаті реалізації ТС цілком реально, що в найближчі п'ять років з урахуванням вже зроблених в нашій країні перших кроків (якщо коротко – Кабмін України прийняв дві Постанови про роботу з відкритими даними і затвердив Концепцію розвитку електронного урядування в Україні) ЕУ може вийти на новий рівень розвитку.

Контрольні питання до розділу

1. Що таке електронне урядування?
2. Розкрийте взаємозв'язок між електронним урядуванням та електронним судочинством.
3. Назвіть передумови створення електронного урядування.
4. Які можливості має надати електронне урядування в перспективі?
5. Розкажіть про проблеми, які можуть виникнути при впровадженні ЕУ.
6. Поясніть суть трансформаційного сценарію розвитку ЕУ.

6. ЗАДАЧІ, ЯКІ НЕОБХІДНО БУДЕ ВИРІШИТИ В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ “ЕУ” В УКРАЇНІ

6.1. Інформування і підвищення комп’ютерної грамотності

Для збільшення частки громадян, які вже сьогодні отримують послуги в електронній формі, потрібно сформувавши відповідний рівень обізнаності про таку можливість, а також створити єдиний портал держуправління (ЄПДУ). Особливу увагу слід приділити послугам, для отримання яких громадяни віддають перевагу особистому візиту, ніж електронним каналам.

Для можливості отримання достовірної інформації щодо надаваних електронних послуг і формування сталого попиту на них необхідно забезпечити регулярне проведення кампаній в ЗМІ і рекламних каналах (телебачення, Інтернет, зовнішня реклама, друковані видання, радіо і т.д.). В тому числі треба постійно аналізувати пошукові запити громадян в мережі Інтернет і задовольняти їх потреби шляхом розміщення об’яв у вигляді контекстної реклами.

Поруч із засобами масової інформації і рекламним каналам доцільно використати власні комунікаційні канали органів влади: центри підтримки користувачів, сайти відомств, громадські приймальні громадян, інформаційні електронні розсилки. Важливо зазначити, що популяризація електронних послуг в місцях прийому громадян має здійснюватися консультантами в активному режимі.

Додатковим інструментом залучення громадян в сферу електронної взаємодії з державою є забезпечення можливості реєстрації користувачів одночасно з отриманням документів особистого зберігання (паспорт, загранпаспорт, посвідчення водія тощо).

Як показує практика, невміння використовувати ІКТ часто стає головною причиною відмов громадян від комунікацій з державою за допомогою електронних каналів. Розробка і затвердження стандарту комп’ютерної грамотності і створення навчальних онлайн курсів дозволить уніфікувати і розширити систему підготовки населення до використання ІКТ, зробити її більш доступною.

Серйозним кроком в цьому напрямку має стати повсюдне навчання державних і муніципальних службовців, які не завжди володіють достатньою компетенцією в сфері повноцінного використання всіх можливостей систем і сервісів електронного урядування в своїй діяльності. Розв’язком цієї проблеми може стати проведення послідовної єдиної кадрової політики в сфері розвитку і використання інформаційно-комунікаційних технологій. Ця політика повинна складатися, в тому числі, в розробці єдиних кваліфікаційних вимог в області ІКТ, розробці типових програм підвищення кваліфікації в області комп’ютерної, медіа та інформаційної грамотності службовців. За досвідом розвинутих країн таке навчання має бути безкоштовним.

6.2. Розвиток міжвідомчої електронної взаємодії

Відомості, які містяться в інформаційних системах (ІС) одних державних органів, часто недоступні іншим органам державної влади для оперативного використання, а в деяких випадках ці відомості вже неактуальні із-за їх несвоєчасного оновлення. На практиці це призводить до дублювання частково неактуальних відомостей в різних інформаційних системах учасників міжвідомчої взаємодії, що тягне за собою додаткові часові і вартісні витрати, необхідні для усунення виявлених помилок і актуалізації інформації.

Для забезпечення сталої актуальності відомостей ІС необхідно створити єдиний каталог типів і атрибутів даних – джерел майстер-даних (тобто початкове місце виникнення даних про суб'єкт інформаційного обміну), які приймають участь в міжвідомчій взаємодії, механізм його ведення і оновлення. Окрім джерел майстер-даних, каталог типів даних і атрибутів має містити атрибутий склад інформаційного ресурсу відомств, а також взаємозв'язки джерел майстер-даних.

На основі вищеназваного каталогу необхідно забезпечити можливість автоматичного розповсюдження оновлень баз даних учасників міжвідомчої взаємодії з урахуванням оновлення тільки необхідної частки.

Окрім того на учасників міжвідомчої електронної взаємодії необхідно покласти зобов'язання щодо публікації і актуалізації довідників, за які вони відповідають.

Використання такої моделі обміну відомостями зменшує витрати на експлуатацію інформаційних систем та інфраструктури електронного урядування в цілому.

Для спрощення проектування і організації системи міжвідомчої електронної взаємодії (СМЕВ) необхідно організувати публікацію всіх доступних видів відомостей, які державні органи влади, а також інші учасники взаємодії можуть використовувати. Також в цілях виключення дублювання витрат учасників МЕВ необхідно законодавчо закріпити можливість формування електронного платежу громадянами виключно за допомогою державних ІС, в тому числі, якщо цей платіжний документ направляється громадянину на паперовому носії.

З метою моніторингу термінів відповідей учасників МЕВ на запити, а також для контролю мети відправки відомствами цих запитів потрібно ввести маркіровку кожного запиту/відповіді в СМЕВ, котра буде відповідати певному ідентифікатору.

6.3. Розвиток Єдиної системи ідентифікації та аутентифікації

Для надання державних і муніципальних послуг в електронній формі необхідно встановити особу користувача (ідентифікувати фізичні та юридичні особи), надати їм санкціонований доступ до послуг за допомогою аутентифікації, а також перевірити, чи мають вони дозвіл на виконання певних дій/операцій, виконавши авторизацію вказаних користувачів.

Основним способом он-лайн ідентифікації та аутентифікації є застосування користувачем простого електронного підпису, ключом якого виступає пара логін-пароль від облікового запису в Єдиній системі ідентифікації та аутентифікації (ЄСІА). ЄСІА також застосовується для забезпечення доступу посадових осіб до інформаційних систем органів державної і муніципальної влади.

Для можливості доступу користувачів до послуг без необхідності ручного введення логіна і пароля, для виключення ймовірності втрати, крадіжки, підробки і передачі пароля третім особам необхідно реалізувати доступ в ЄСІА із застосуванням технічних засобів ідентифікації та аутентифікації. Найбільш часто використовуються такі типи голосової та/або біометричної ідентифікації, як голос, відбитки пальців, форма обличчя, райдужна оболонка ока, підпис, геометрія руки.

Для застосування вказаних типів ідентифікації в інфраструктурі електронного урядування (ІЕУ) необхідно забезпечити в ЄСІА розвиток відповідних інтерфейсів і сервісів окремих ІС, а також закріпити порядок використання і передачі ідентифікаційних даних в профільних нормативних правових актах.

Для розв'язку вказаної задачі має бути реалізовано автоматичне, проактивне оновлення даних про користувачів в ЄСІА за допомогою адресних оповіщень з базових державних інформаційних ресурсів (БДІР) із збереженням отриманих даних після змін, які надійшли з БДІР. При цьому необхідно забезпечити однозначну відповідність даних про користувачів ЄСІА з даними в БДІР.

З метою ситуаційної зручності користувачів необхідна розробка механізмів і сервісів ідентифікації та аутентифікації, які дозволяють за допомогою державних порталів сформувати повідомлення щодо делегування дозволу на виконання певних дій від їх особи (або особи організації), в тому числі на отримання державних і муніципальних послуг. Відомості про ці повідомлення мають бути допущені інформаційним системам через програмні інтерфейси ЄСІА.

Для мінімізації витрат бюджету і для забезпечення користувачів можливістю колективного прийняття рішень доцільно нормативно закріпити використання ЄСІА при створенні систем електронного колективного прийняття рішень. При цьому необхідна гарантія надійності здійснюваної ідентифікації та аутентифікації, прозорості механізму підключення. Окрім цього необхідно забезпечити в ЄСІА наявність механізмів захисту даних від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Слід відмітити, що існує реальна проблема несанкціонованої реєстрації та протиправного використання персональних даних громадян для отримання доступу до результатів надання державних і муніципальних послуг в електронній формі, причому такі дії частіше здійснюються не хакерами або злочинними групами, а органами і організаціями, законно підключеними до ІЕУ.

В зв'язку з цим необхідно провести роботи по вдосконаленню відповідних нормативних правових актів щодо визначення закритого переліку органів і організацій, які мають право здійснювати створення і видачу простого електронного підпису і кваліфікованого електронного підпису, та посиленню вимог до вказаних організацій.

6.4. Підтримка діяльності громадянського суспільства

Одна з головних задач ЕУ – можливість використання інформаційних систем і сервісів для підтримки діяльності громадянського суспільства і бізнесу, залучення громадян в процеси державного і муніципального управління.

ІЕУ як одна з точок взаємодії з державою, дозволить громадянам більш активно приймати участь в громадському житті, отримувати доступ до публічної інформації, офіційним документам і протоколам адміністративних органів в режимі он-лайн. Наприклад, якщо людина не в змозі прийняти участь в публічних слуханнях, вона має можливість відправити офіційну позицію в електронному вигляді.

Особливе значення набуває можливість використання сервісів ЕУ некомерційними організаціями (НКО), соціальними співтовариствами і бізнесом в рамках громадянсько-правових відношень, в тому числі сервісів ідентифікації та аутентифікації, сервісів довіреної третьої сторони, сервісів інформаційної підтримки. Це буде сприяти підвищенню якості надаваних послуг та зменшенню фінансових і часових витрат.

Необхідно відзначити, що органи влади також зацікавлені в інтерактивному партнерстві між державою і суспільством. Багато державних органів відчувають нестачу ресурсів для спеціалізованих експертиз в рамках законотворчої діяльності або потребують механізми довіреного електронного зворотного зв'язку при здійсненні великих економічних і соціальних ініціатив.

З урахуванням викладеного розвиток електронного уряду доцільно проводити в рамках розширення механізмів та практик загальної взаємодії громадян, організацій та державних (муніципальних) органів. Це відкриває можливості для безпечного персоніфікованого режиму он-лайн комунікацій. У таких комунікаціях зацікавлені всі учасники процесу.

Також в рамках інфраструктури електронного урядування необхідно реалізувати механізм, за допомогою якого громадяни зможуть подати звернення або скаргу в будь-який орган влади будь-якого рівня з будь-якого питання. В рамках цього механізму повинна бути розроблена форма подачі звернень, яка розміщується на Єдиному порталі, а також може бути розміщена на офіційному сайті органу влади або органу місцевого самоврядування. Додатково необхідно передбачити класифікацію та категоризацію звернень, а також їх “тегування” (проставлення ознак за типами звернень). За розгляд звернень кожної категорії має бути відповідальним певне відомство – це

дозволить громадянам більш точно подати виниклу проблему, а відомствам більш оперативно і якісно розглядати звернення і реагувати на проблеми, підняті в них.

Для можливості своєчасного розгляду звернень громадян органами державної влади та місцевого самоврядування необхідно передбачити кілька способів розгляду звернень: це повинні бути як інтеграційні способи, при яких співробітники продовжують працювати в своїх інформаційних системах, так і можливість роботи співробітників відомств, які не мають своїх систем з опрацювання звернень, в спеціалізованому особистому кабінеті.

Одночасно, в рамках формування сервісів електронного урядування, буде вдосконалюватися інститут електронного голосування і проведення офіційних опитувань (референдуми, вибори, перепис населення).

6.5. Реалізація механізму державно-приватного партнерства

З розвитком електронного урядування суттєво зростають навантаження на елементи ІЕУ, в тому числі на ЄПДУ, СМЕВ, ЄСІА. Це тягне за собою необхідність відповідного збільшення витрат на експлуатацію і розвиток ЕУ. Між тим, як показує практика, обсяг державного фінансування на подібні заходи збільшується незначно, що обмежує подальшу можливість росту числа користувачів і сервісів ЕУ, а також поліпшення рівня якості сервісу.

Разом з тим, зростає попит на сервіси електронного урядування з боку комерційних організацій. Перехід на надання ряду сервісів ЕУ на оплатній основі дозволяє зняти обмеження на рост обсягів споживання і якості сервісів ІЕУ за рахунок залучення додаткових коштів на експлуатацію і розвиток ЕУ.

Досягнення самоокупності розвитку та експлуатації ІЕУ можливо шляхом реалізації державою (Партнером) двох базових сценаріїв.

1. *Транзакційний сценарій.* В даному випадку Партнер продає транзакції до базових сервісів ІЕУ. Покупцями виступають комерційні організації, які використовують базові сервіси для своїх потреб в корпоративних ІС. При цьому Партнер виконує функції арбітражу в конфліктних ситуаціях між користувачами базових сервісів та їх клієнтами.

Партнер мотивований максимізувати кількість транзакцій до базових сервісів ІЕУ та одночасно мінімізувати собівартість однієї транзакції, оскільки це збільшує доходність його бізнесу в умовах державного регулювання тарифів. Для максимізації кількості транзакцій Партнер буде прагнути до збільшення надаваних базових електронних сервісів у всіх можливих видах суспільних відносин, що співпадає із задачами ЕУ.

2. *Сценарій сервісного простору.* В цьому випадку Партнер створює Сервісний простір життєвих ситуацій, в якому він сам є оператором простіру. Простір являє собою довірче середовище взаємодії між користувачами (юридичні особи) і постачальниками різних послуг в електронному середовищі. Одна із задач, яка вирішується простіром – супровод користувача від ідентифікації життєвої ситуації до отримання очікуваного результату.

Таким чином, цінністю для кінцевого споживача є збільшення комфортності, економія часу, юридична захищеність і безпека діяльності.

З боку Партнера слід очікувати поліпшення відповідальності Партнера стосовно безперервної роботи сервісів ЕУ з високими параметрами надійності і доступності.

6.6. Можливості використання сервісів ЕУ судовою владою

На базі державної автоматизованої системи “Правосуддя” можна вирішити завдання автоматизації і формування єдиного інформаційного простору судів загальної юрисдикції при Верховному Суді України, забезпечити інформаційну та технологічну підтримку судочинства на принципах необхідного балансу між потребою громадян, суспільства і держави у вільному обміні інформацією і необхідними обмеженнями на поширення інформації.

Уже сьогодні інформатизація діяльності арбітражних судів здійснюється з використанням програмно-технічних комплексів, включаючи системи автоматизації судочинства, системи автоматизації загального діловодства, системи електронного правосуддя, в тому числі “Банк рішень арбітражних судів”, які вирішують (принаймні в пілотних варіантах) як завдання автоматизації загального і судового діловодства, так і надання інформації в мережі Інтернет про судові акти та рух справ арбітражних судів.

Зараз інформатизація систем судової влади здійснюється централізовано за видами органів судової влади. При цьому, з огляду на загальні тенденції розвитку державних інформаційних систем, інформаційні системи органів судової влади у випадках, коли це викликано потребами правосуддя, можуть використовувати інфраструктурні елементи електронного урядування з метою оптимізації інформаційних процесів.

Це можливо за рахунок розробки механізмів взаємодії інформаційних систем судової влади з інфраструктурними елементами електронного урядування, як то: СМЕВ між системами в рамках запитів, ЄСІА для громадян, а також використання єдиного простору довіри і засвідчувальних центрів для підтвердження електронного підпису.

Слід зазначити, що для взаємодії з громадянами та бізнесом інформаційні системи законодавчої влади на сьогодні розвинені недостатньо і представлені в першу чергу інтернет-приймними. Звернення в електронному вигляді відправляються виключно за допомогою електронної пошти, відсутня можливість підписання документів за допомогою електронного цифрового підпису. Також участь громадян у процесах обговорення законопроектів та ініціатив в рамках діяльності законодавчих органів зведено до мінімуму.

Стислі висновки до п'ятого і шостого розділів

Розробка Проекту базується на усвідомленні, що ефективна інформаційно-технологічна інфраструктура держави стає вирішальним фактором підвищення якості життя, забезпечення національної безпеки, зростання конкурентоспроможності, поліпшення умов для ведення підприємницької діяльності та підвищення довіри суспільства до влади.

Це підтверджується сучасним ходом процесів вдосконалення системи державного управління, в якій ІКТ є вирішальним фактором впливу на формування суспільства ХХІ століття. Революційний вплив цих технологій стосується способу життя людей, їх здоров'я, освіти, роботи, а також взаємодії уряду і громадян.

Необхідна перебудова роботи електронного урядування на принципах людино-орієнтованості, формування комплексного середовища життєдіяльності громадян і організацій із забезпеченням постійного зростання якості електронних державних і муніципальних послуг, зниження витрат функціонування та оптимізація взаємодії органів державної влади і місцевого самоврядування з громадянами.

Слід пам'ятати, що розвиток Проекту сприяє ще більш ефективному впровадженню в практику іншого проекту – “Електронне судочинство”, який є предметом розгляду нашої дисципліни.

Контрольні питання до розділу

1. Розкажіть про розвиток взаємодії між електронним урядом і суспільством.
2. Як можна підвищити комп'ютерну грамотність усіх верств суспільства?
3. Розкажіть про розвиток Єдиної системи ідентифікації та аутентифікації.
4. Для чого потрібна підтримка діяльності громадських організацій і бізнесу в умовах ЕУ?
5. Як можна ефективно організувати надання електронних послуг на комерційній основі?
6. Поясніть суть зв'язку між ЕУ та проектом “Електронне судочинство”.
7. Надайте стислі висновки до теми “Електронне урядування”.

Література

Основна

1. Емельянов С. Л. Информационные технологии в юриспруденции: Уч. пособие / Емельянов С. Л., Якутко В. Ф., Логинова Н. И. – Одеса: Фенікс, 2007. – 266 с.
2. Литвинов В. Информационные технологии в юридической деятельности: Уч. пособие. Стандарт третьего поколения. – СПб: Питер, 2013. – 320 с.
3. Бринцев О. В. Электронный суд в Україні. Досвід і перспективи. Монографія. – Х.: Право, 2016. – 72 с.
4. Бурцева Е.В. Информационные системы: Уч. пособие / Е.В. Бурцева, И.П. Рак, А.В. Селезнев, А.В. Терехов, В.Н. Чернышов. Тамбовский Государственный технический университет, 2009. – 120 с.
5. Тимохова Н.А. ИТ в юридической деятельности: Конспект лекций / Пермский институт экономики и финансов, 2013. – 112 с.

Допоміжна

1. Емельянов С. Л. Основы построения баз данных: Уч.-метод. пособие. / Емельянов С. Л., Якутко В. Ф., Логинова Н. И. – Одесса: Юридическая литература, 2006. – 248 с.
2. Правова інформація та комп'ютерні технології в юридичній діяльності: Навч. посіб. / В. Г. Иванов, С. М. Иванов, В. В. Карасюк та ін.; За заг. ред. В. Г. Иванова. – Харків: Право, 2010. – 240 с.
3. Косинський В. І. Сучасні інформаційні технології: навч. посіб. / В. І. Косинський, О. Ф. Швець. – К.: Знання, 2012. – 318 с.

Інтернет-джерела

1. Офіційний сайт Верховної Ради України – <http://www.rada.gov.ua>
2. Науково-дослідний центр правової інформатики – <http://ippi.org.ua>
3. Інформатика в освіті – <http://www.rusedu.info>
4. Український ІТ-портал – <http://www.ua-admin.com>
5. Ліга: Закон – <http://www.ligazakon.ua/>
6. Юридична бібліотека (Україна) – <http://law.biz.ua>
7. Дори Рейлинг. Информационные технологии в судах Европы – <http://home.hccnet.nl/.../Information%20Technology%20in%20courts%20in%20Europe%20...>
8. Петровский С.В. Организационно-правовые проблемы внедрения ИТ в судебной системе РФ – Psv/yurclub.ru

ДОДАТОК 1

Принцип побудови і роботи комп'ютера

Принцип побудови універсальної обчислювальної машини в сучасному вигляді був сформований ще в першій половині XIX століття англійським математиком Беббіджом, але реалізувати цей принцип вдалося тільки у XX столітті наприкінці 40-х років з появою відповідної електронної техніки та математичних основ функціонування комп'ютерів за Нейманом.

На рис.1 наведена логічна схема ЕОМ Неймана, яка, як не дивно, й досі є актуальною. З моменту появи першої лампової машини в 1949 році суттєво змінилися елементна база ЕОМ, організація пам'яті, дії з даними, адресами, командами і, в певній мірі, процес обчислювання. Але принцип роботи ЕОМ широкого застосування поки незмінний.

У відповідності з принципами Неймана комп'ютер можна розглядати як систему, що складається з 4-х основних складових з певними логічними функціями: *запам'ятовуючого* пристрою, котрий поділяється на *оперативну* і *постійну* пам'ять (ОП, ПП), *арифметично-логічного* пристрою (АЛП), пристрою *управління* (ПУ) та пристрою *вводу-виводу* (ПВВ).

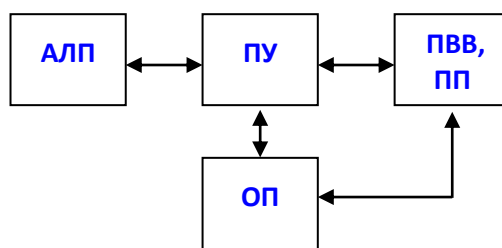

Рис. 1. Логічна схема ПК

Запам'ятовуючий пристрій призначений для зберігання інформації та команд програми в ЕОМ. Інформація, яка зберігається в пам'яті, являє собою закодовані числа у вигляді 0 та 1.

Під записом числа в пам'ять розуміють розміщення цього числа в комірці за вказаною адресою і зберігання його там до відповідної команди програми. Попередня інформація, що знаходилася в цій комірці, перезаписується.

Під зчитуванням числа з пам'яті розуміють вибірку числа з комірки за вказаною адресою. При цьому копія числа передається з пам'яті в потрібний пристрій, а саме число залишається в комірці.

Пересилання інформації означає, що інформація з однієї комірки записується в іншу.

Числа, символи, команди зберігаються в пам'яті на рівноправних засадах і мають один і той же формат. Ні для пам'яті, ні для самого комп'ютера не має значення тип даних. Типи розрізняються тільки при обробці даних програмою.

Для характеристики пам'яті використовуються наступні параметри: обсяг пам'яті – максимальна кількість інформації, що зберігається в байтах; швидкодія пам'яті – час звернення до пам'яті, яке визначається часом зчитування або часом запису інформації.

Арифметично-логічний пристрій (АЛП). Цей пристрій здійснює арифметичні і логічні дії. Слід зазначити, що будь-яку арифметичну операцію можна реалізувати з використанням операції додавання. Складна логічна задача розкладається на більш прості завдання, де досить аналізувати тільки два рівня: ТАК і НІ.

Пристрій управління керує всім ходом обчислювального і логічного процесу в комп'ютері, тобто виконує функції “регулювальника руху” інформації. ПУ читає команду, розшифровує її і підключає необхідні ланцюги для її виконання. Зчитування наступної команди відбувається автоматично. Фактично ПУ виконує наступні дії: формування адреси чергової команди; читання команди з пам'яті та її розшифровку; виконання команди.

У сучасних комп'ютерах функції ПУ та АЛП виконує один пристрій – *центральный процесор* (ЦП), англ. скор. – CPU.

При включенні ПК з постійної пам'яті за участю мікросхеми BIOS в ОП завантажується операційна система, за допомогою якої при підтримці центрального процесора і драйверів периферійних вузлів можна виконати програму користувача. По завершенню роботи комп'ютера всі коди з оперативної пам'яті вилучаються.

Нагадаємо, що BIOS (від англ. basic input/output system – базова система вводу-виводу) являє собою набір мікропрограм, за допомогою яких здійснюється самотестування основних вузлів ПК та підготовка їх до роботи, а також реалізується інтерфейс взаємодії між комп'ютером та підключеними до нього пристроями. Згадаємо, що інтерфейс – це спільна межа між двома функціональними об'єктами, вимоги до якої визначаються стандартом.

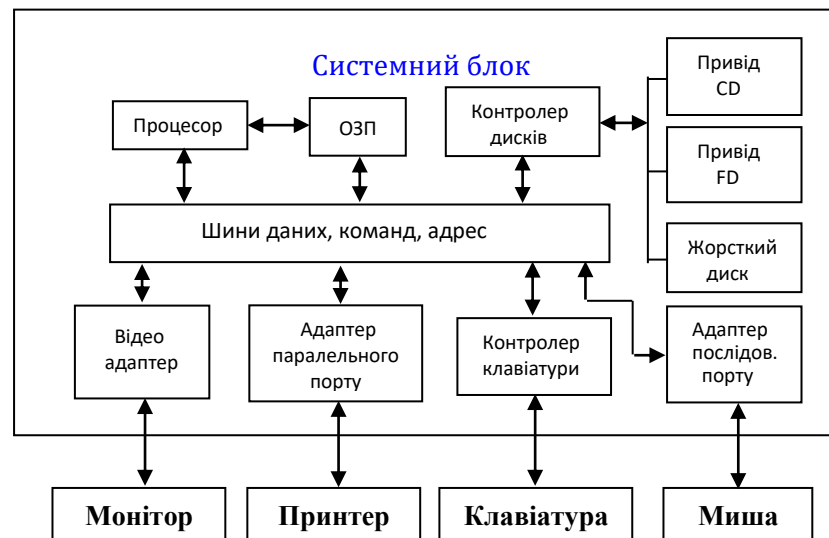

Рис. 2. Спрощена функціональна схема персонального комп'ютера.

Принцип роботи ЕОМ спрощенно можна пояснити так. Спочатку за допомогою одного з зовнішніх пристроїв в оперативну пам'ять комп'ютера вводиться потрібна програма, яка складається з пронумерованих за порядком команд-інструкцій. ПУ зчитує зміст комірки, в якій знаходиться перша команда (адреса цієї комірки фіксована) та організує її виконання. Після повного виконання першої команди за допомогою ПУ слідує виконання другої, третьої команд і так далі аж до останньої (адреси команд змінюються у відповідності з їх номером). Такий порядок виконання програми в принципі може бути змінений з використанням умовних переходів, але

суть роботи ЕОМ від цього не змінюється. Таким чином, ПУ виконує інструкції програми автоматично, без втручання людини. Після виконання останньої команди ЕОМ переходить в режим очікування команди оператора.

Функціональна схема сучасного ПК відрізняється від логічної і в спрощеному вигляді без блоків живлення та BIOS наведена на рис. 2.

Основними параметрами ПК є параметри системного блоку, а саме: тактова частота, розрядність даних і обсяг інформації на жорсткому диску.

Тактова частота показує, скільки елементарних операцій процесор виконує за 1 сек, розрядність – скільки бітів інформації передається за 1 такт, обсяг – скільки байтів інформації може одночасно зберігатися в довгостроковій пам'яті.

Найбільш поширеними на сьогодні є такі параметри ПК: тактові частоти – одиниці гігагерц; розрядність даних – 32 або 64 біт; обсяг довгострокової пам'яті – від десятків до сотен гігабайт.

ДОДАТОК 2

Електронний підпис

Електронний підпис (ЕП), Електронний цифровий підпис (ЕЦП), Цифровий підпис (ЦП) – на сьогодні це практично синоніми реквізиту **електронного документа**, отриманого в результаті певного криптографічного перетворення **інформації**. Реквізит створюється з використанням **закритого ключа** підпису і дозволяє перевірити відсутність спотворення інформації з моменту формування підпису (тобто перевірка на цілісність), належність підпису саме власнику ключа (перевірка на авторство), а в разі успішної перевірки підтвердити факт підписання електронного документа (перевірка на неспростовність).

Електронний підпис застосовується при здійсненні цивільно-правових угод, надання державних та муніципальних функцій і послуг, при здійсненні інших юридично значимих дій. При використанні ЕП передбачається реалізація наступних важливих напрямків в електронній економіці:

- **повний контроль цілісності переданого електронного платіжного документа**. У разі будь-якої випадкової або навмисної зміни документа цифровий підпис стане недійсним, оскільки обчислюється за спеціальним алгоритмом на підставі початкового стану документа і відповідає лише йому;

- **ефективний захист від змін (підроблення) документа**. ЕП дає гарантію, що при здійсненні контролю цілісності будуть виявлені будь-якого роду підробки. Як наслідок, підроблення документів стає в більшості випадків недоцільним;

- **неможливість відмови від авторства даного документа**. Це аспект впливає з того, що знову створити правильний електронний підпис можна лише в разі володіння так званим закритим ключем, який, в свою чергу, повинен бути відомий тільки власнику цього ключа (автору документа). У цьому випадку власник не зможе сформувавти відмову від свого підпису, а значить – від документа.

- **підтвердження авторства документа**: виходячи з того, що створити коректний електронний підпис можна лише знаючи закритий ключ, а він за визначенням має бути відомий тільки власнику (автору) документа, власник ключа може однозначно довести своє авторство підпису під документом.

Перераховані вище властивості електронного цифрового підпису дозволяють використовувати його в багатьох випадках, в т.ч. в електронних системах звернення громадян до органів влади.

Існує кілька схем побудови цифрового підпису, однак на даний момент найбільш поширені і знаходять широке застосування алгоритми **асиметричного шифрування**.

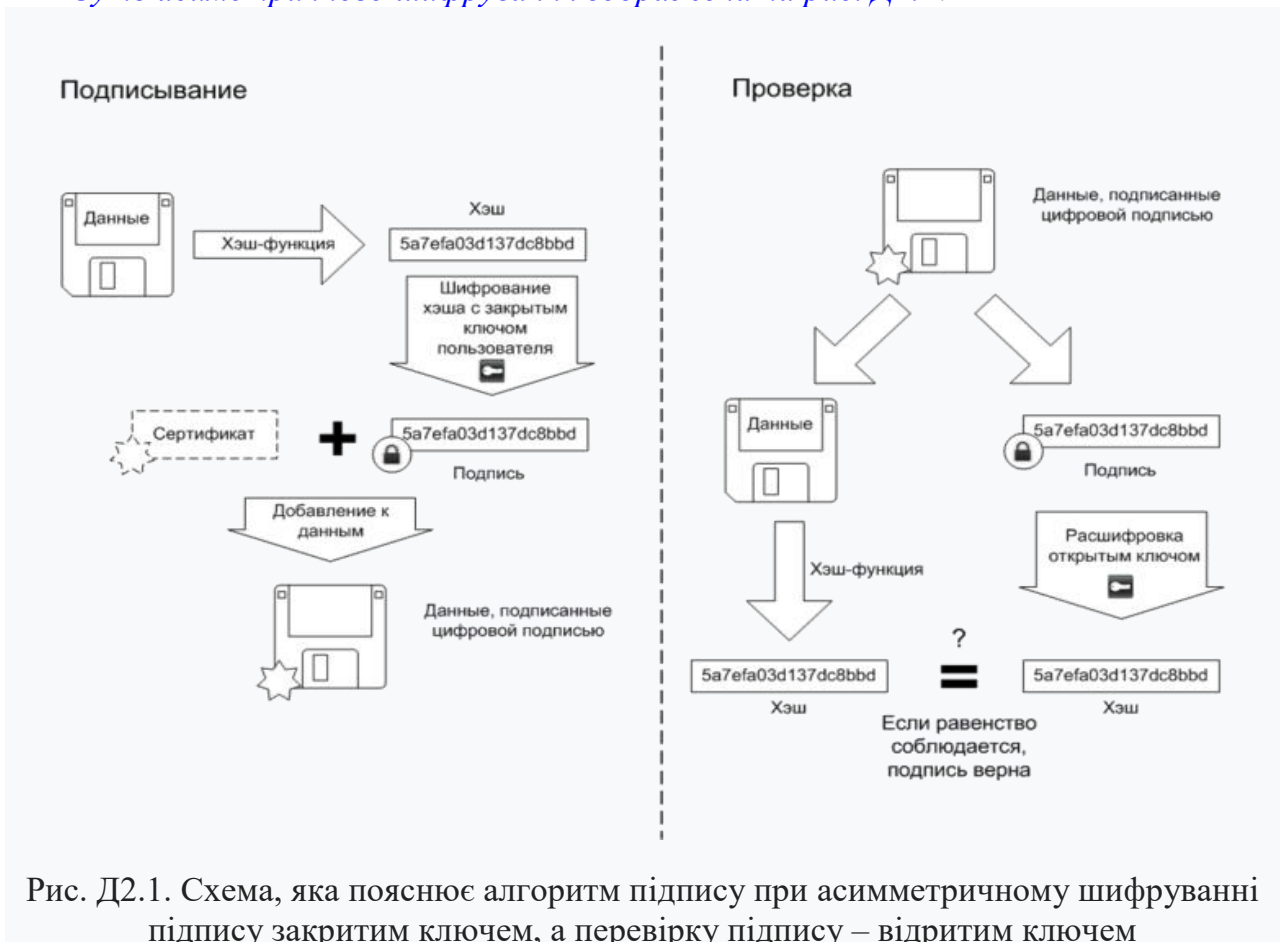
Оскільки документи, що підписуються, змінного (і як правило досить великого) обсягу, ЕП часто ставиться не на сам документ, а на його хеш (код). Для обчислення хеша використовуються криптографічні хеш-функції, які гарантують виявлення змін документа при перевірці підпису. Хеш-функції не є частиною алгоритму ЕП, тому в схемі може бути використана будь-яка надійна хеш-функція.

Використання хеш-функцій дає наступні переваги:

- **швидкість обчислення**. Зазвичай хеш цифрового документа займає набагато менший обсяг пам'яті, ніж обсяг самого документа, тому й алгоритм обчислення хеша більш швидкий (тобто сформувавти хеш документа і підписати його можна набагато швидше, ніж підписувати сам документ);

• *сумісність*. Хеш-функцію можна використовувати для перетворення довільного вхідного тексту в потрібний формат.

Суть асиметричного шифрування зображена на рис. Д2.1.

Закритий ключ є найбільш уразливим компонентом всієї криптосистеми цифрового підпису. Зловмисник, який вкрав закритий ключ користувача, може створити дійсний цифровий підпис будь-якого електронного документа від імені цього користувача. Тому особливу увагу потрібно приділяти способу зберігання закритого ключа.

В даний час існують наступні пристрої порівняно надійного зберігання закритого ключа: дискети, смарт-карти, USB-брелоки, “таблетки” Touch-Memory, реєстр в захищеній пам’яті комп’ютера. Крадіжка або втрата одного з таких пристроїв зберігання може бути легко помічена користувачем, після чого відповідний сертифікат на користування ключем повинен/може бути негайно відкликаний.

Найбільш захищений спосіб зберігання закритого ключа – зберігання на смарт-карті. Для того, щоб використати смарт-карту, користувачеві необхідно не тільки її мати, але і ввести свій PIN (тобто, здійснюється двофакторна аутентифікація). Крім того, зробити копіювання інформації зі смарт-карти складніше, ніж з інших пристроїв зберігання.

Відповідно до закону “Про електронний підпис”, відповідальність за зберігання закритого ключа несе сам власник.

В Україні використання ЕЦП регулюється законом, виданим в 2003 році. Він координує відносини, що з’являються внаслідок застосування ЕЦП. Система

функціонування ЕЦП складається з центрального засвідчувального органу, який видає дозволи центрам сертифікації ключів (ЦСК) та забезпечує доступ до електронних каталогів, контролюючого органу і центрів сертифікації ключів, які видають ЕЦП кінцевому споживачу.

У квітні 2007 року було прийнято Постанову “Про затвердження порядку подання звітів до Пенсійного фонду України в електронній формі”. А в квітні 2008 року вийшов наказ № 233 Податкової Служби України “Щодо подання електронної цифрової звітності”. В результаті активної роз’яснювальної діяльності податкових служб в 2008 році кількість суб’єктів, які подають звітність з ПДВ в електронному вигляді, зросла з 43% до 71%.

16 червня 2015 року на Україні запрацював сайт електронних державних послуг ***iGov.org.ua***. Тут можна замовити довідку про несудимість для пред’явлення в МРЕВ, оформити заявку на отримання субсидії, довідки про доходи, а також заповнити документи на закордонний паспорт.

ДОДАТОК 3

Засади використання автоматизованої системи документообігу господарського суду Запорізької області (скорочено, як приклад)

ЗАТВЕРДЖЕНО
рішенням зборів суддів господарського суду
Запорізької області "15" березня 2016 р. № 3

Засади використання АСД господарського суду Запорізької області

1. У зв'язку з прийняттям Закону України "Про забезпечення права на справедливий суд" відповідно до "Положення про автоматизовану систему документообігу суду", затвердженого рішенням Ради суддів України № 25 від 02 квітня 2015 року та наказом Державної судової адміністрації України № 45 від 02 квітня 2015 року (далі – "Положення"), із змінами внесеними рішенням Ради суддів України від 05.06.2015 № 55 та наказом ДСА України від 05.06.2015 № 76, рішенням Ради суддів України від 03.03.2016 № 21 та наказом ДСА України від 03.03.2016 № 41, у господарському суді Запорізької області запроваджується використання автоматизованої системи документообігу суду шляхом використання комп'ютерної програми "Діловодство спеціалізованого суду" (далі - програма "Діловодство"), яка розроблена адміністратором автоматизованої системи для судів господарської юрисдикції.

2. Використання автоматизованої системи документообігу суду та порядок її функціонування визначається вказаним вище "Положенням" з особливостями, визначеними цими Засадами.

3. Збори суддів господарського суду Запорізької області (далі - "Збори суддів") мають визначені вказаним Положенням та цими Засадами повноваження щодо розгляду питань стосовно порядку функціонування автоматизованої системи.

4. Затверджені рішенням зборів суддів Засади використання автоматизованої системи документообігу суду вносяться до автоматизованої системи не пізніше робочого дня, що настає після проведення цих зборів.

5. Засади використання автоматизованої системи документообігу суду (зі змінами та доповненнями) вносяться до автоматизованої системи та оприлюднюються на веб-порталі судової влади України не пізніше робочого дня, що настає після проведення цих зборів.

Розподіл судових справ між суддями

6. Розподіл судових справ здійснюється в суді в день їх реєстрації, на підставі інформації, внесеної до автоматизованої системи, уповноваженою особою апарату суду, відповідальною за здійснення автоматизованого розподілу судових справ.

7. Визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи у господарському суді Запорізької області здійснюється автоматизованою системою шляхом: автоматизованого розподілу судових справ під час реєстрації відповідної судової справи; пакетного автоматизованого розподілу судових справ після реєстрації певної кількості судових справ; розподілу судових справ шляхом передачі судової справи раніше визначеному у судовій справі судді; визначення складу суду з метою заміни судді (суддів); повторного автоматизованого розподілу судових справ.

Збори суддів господарського суду Запорізької області суду мають право визначати особливості автоматизованого розподілу судових справ у випадках, прямо передбачених Положенням.

8. Не розподіляються щодо конкретного судді судові справи, що надійшли: за два місяці до закінчення повноважень судді; за три робочих дні до початку відпустки, якщо її тривалість становить менше чотирнадцяти календарних днів; за чотирнадцять днів до початку відпустки (якщо її тривалість становить від 14 до 25 календарних днів, включно); за 30 днів до початку відпустки (якщо її тривалість становить 26 та більше календарних днів у період відпустки судді та інші умови;

Дні, у які не розподіляються щодо конкретного судді судові справи, враховуються при розрахунку коефіцієнту навантаження судді на момент автоматизованого розподілу судової справи.

Правила здійснення автоматизованого розподілу судових справ між суддями

9. Автоматизований розподіл судових справ здійснюється в автоматизованій системі за такими правилами: із загального списку суддів визначаються судді, які мають повноваження щодо розгляду судової справи на момент автоматизованого розподілу; для суддів, які мають повноваження щодо розгляду судової справи на момент автоматизованого розподілу, здійснюється розрахунок коефіцієнтів навантаження; із числа суддів, які мають повноваження щодо розгляду судової справи на момент автоматизованого розподілу з урахуванням визначених автоматизованою системою коефіцієнтів навантаження здійснюється визначення судді для розгляду конкретної судової справи за принципом випадковості.

10. Визначення суддів, які мають повноваження щодо розгляду судової справи на момент автоматизованого розподілу, здійснюється згідно з вимогами пункту 8 цих Зasad, а також з урахуванням дотримання правил поєднання судових справ.

11. Коефіцієнт навантаження судді на момент автоматизованого розподілу судової справи розраховується за формулою, визначеною пунктом 2.3.6 Положення.

12. Обрання судді за випадковим числом здійснюється відповідно до коефіцієнту навантаження судді на момент автоматизованого розподілу судової справи.

13. Копія табеля обліку використання робочого часу щодо суддів відповідного суду, що складається для виплати заробітної плати, вноситься відповідальною особою суду до автоматизованої системи не пізніше наступного робочого дня після підписання цього табеля.

14. Здійснення автоматизованого розподілу судових справ без урахування правил, зазначених у пункті 9 цих Зasad (підпункті 2.3.4 пункту 2.3 Положення), не допускається.

Повноваження зборів суддів щодо здійснення автоматизованого розподілу судових справ між суддями

15. Збори суддів господарського суду Запорізької області мають право запроваджувати спеціалізацію суддів з розгляду конкретних категорій судових справ. Спеціалізація суддів визначається із розрахунку розподілу не менше двох суддів на одну спеціалізацію.

16. Спеціалізація та склад судових колегій у господарському суді Запорізької області визначено рішенням зборів суддів № 7 від 19.05.2015р.

17. Якщо розгляд справи здійснюється колегіально, склад колегії суддів визначається автоматизованою системою. Збори суддів можуть визначити склади постійно-діючих колегій суддів.

18. Збори суддів господарського суду Запорізької області мають право визначати особливості здійснення автоматизованого розподілу судових справ: у випадках виконання суддями іншої роботи, не пов'язаної із здійсненням правосуддя; у випадках виявлення значної різниці в навантаженні на суддів; у разі повторного надходження до суду позовних заяв, апеляційних і касаційних скарг, з передбачених процесуальним законом підстав.

19. Збори суддів мають право визначати: коефіцієнт складності категорій судових справ (визначено рішенням зборів суддів господарського суду Запорізької області № 21 від 09.12.2014 р.); особливості розподілу судових справ при виконанні суддею інших повноважень, не пов'язаних із здійсненням правосуддя; коефіцієнт адміністративних посад (рішенням зборів суддів господарського суду Запорізької області № 7 від 19.05.2015 р. визначено коефіцієнт навантаження голови суду на рівні 40%, заступника голови суду - 80% від коефіцієнту навантаження інших суддів), тощо;

20. Збори суддів мають право зменшити навантаження щодо розгляду справ на суддів, які обіймають адміністративні посади в суді або виконують інші обов'язки, не пов'язані із здійсненням правосуддя (є членами Ради суддів України або здійснюють науково-викладацьку діяльність в Національній школі суддів України) але не більше ніж на шістьдесят відсотків порівняно з навантаженням інших суддів.

21. Збори суддів мають право розглядати питання щодо настання обставин, які унеможливають участь судді у розгляді судових справ, що може мати наслідком порушення строку розгляду судових справ, передбаченого відповідним процесуальним законом.

22. Рішенням зборів суддів господарського суду Запорізької області № 7 від 19.05.2015р. визначено, що у разі настання вказаних у п. 21 обставин на підставі подання такого судді, а за його відсутності - на підставі доповідної записки його помічника, або особи, що його замінює, керівником апарату суду приймається вмотивоване розпорядження про здійснення повторного автоматичного розподілу справи.

23. Зміни до налаштувань автоматизованої системи згідно з пунктами 15 - 22 цих Зasad (підпунктами 2.3.10–2.3.18 пункту 2.3 Положення) , вносяться не пізніше одного робочого дня, що передує даті їх застосування, визначеній зборами суддів відповідного суду.

Автоматизований розподіл судових справ між суддями

24. Автоматизований розподіл судових справ між суддями (колегіями суддів) здійснюється з урахуванням спеціалізації суддів.

25. Відмова судді від отримання розподіленої в установленому порядку судової справи не допускається.

26. Судові справи підлягають автоматизованому розподілу між суддями, які мають на момент автоматизованого розподілу судових справ повноваження для здійснення процесуальних дій.

27. При об'єднанні судових справ автоматизованою системою автоматично перераховується коефіцієнт навантаження на суддю (суддів), якому передано для розгляду ці судові справи.

Засади формування колегій суддів у випадку необхідності здійснення колегіального розгляду справ

28. Якщо судова справа підлягає розгляду колегією суддів, при автоматизованому розподілі судових справ автоматизованою системою в суді визначається головуючий суддя із числа всіх суддів відповідного суду з урахуванням їх спеціалізації (за її наявності).

29. Після визначення головуючого судді автоматизованою системою визначається склад колегії суддів із числа всіх суддів відповідного суду з урахуванням їх спеціалізації (за її наявності) .

30. Результатом автоматичного визначення складу колегії суддів є протокол автоматичного визначення складу колегії суддів (додаток 2), що автоматично створюється автоматизованою системою.

31. Якщо збори суддів визначили склади постійно діючих колегій, то автоматизована система визначає склад колегії з числа суддів основного складу. У разі неможливості визначити необхідну кількість суддів з числа суддів основного складу,

автоматизована система визначає суддів, яких не вистачає, з числа резервних суддів даної колегії.

32. У разі необхідності розгляду судової справи колегією суддів після проведення автоматизованого розподілу судової справи між судьями здійснюється повторний автоматизований розподіл судової справи з метою збільшення складу суду у порядку, зазначеному в підпункті 2.3.23 пункту 2.3 Положення.

33. У випадку неможливості з підстав, визначених законодавством, Положенням та цими Засадами, формування повного складу колегії суддів (окрім головуючого судді) для розгляду конкретної справи з числа суддів відповідної спеціалізації допускається формування колегії з числа суддів іншої спеціалізації.

34. Рішенням зборів суддів господарського суду Запорізької області від 15 березня 2016р. № 3 визначено, що у разі необхідності розгляду судової справи колегією суддів та визначення відповідно до п. 28 цих Зasad (п. 2.3.23 Положення) головуючого судді автоматизована система визначає суддів, яких не вистачає, з числа всіх суддів господарського суду Запорізької області з урахуванням їх спеціалізації.

35. Відповідно до визначеного процесуальним законодавством принципу незмінності складу суду, розгляд справи, як правило, проводиться визначеною автоматизованою системою колегією суддів. Тимчасова відсутність судді-члена колегії, як правило, не може бути підставою для зміни складу колегії суддів.

36. У разі неможливості продовження розгляду справи одним із суддів-членів колегії (призов на військову службу, відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами, довготривале перебування на лікарняному або у відпустці тощо) заміна судді-члена колегії здійснюється автоматизованою системою на підставі мотивованого розпорядження керівника апарату суду.

37. У разі задоволення відводу заміна судді здійснюється автоматизованою системою на підставі рішення про відвід (самовідвід) у порядку, зазначеному в підпункті 2.3.23 пункту 2.3 Положення."

38. У разі розгляду судової справи колегією суддів до протоколу та звіту автоматично включаються прізвища суддів, які входять до складу колегії із зазначенням прізвища головуючого судді.

Розподіл судових справ шляхом передачі судової справи раніше визначеному у судовій справі судді

39. Судові справи, що надійшли із судів апеляційної або касаційної інстанцій після скасування ухвал, які перешкоджають подальшому розгляду судової справи (крім ухвал про закриття, припинення провадження), а також ухвал, які не перешкоджають подальшому розгляду судової справи, передаються раніше визначеному у судовій справі головуючому судді (судді-доповідачу), ухвалу яких скасовано чи у провадженні яких перебувала або перебуває судова справа.

40. Раніше визначеному в судовій справі головуючому судді (судді-доповідачу) передаються також: судові справи, що надійшли для вирішення питання про прийняття додаткового судового рішення, виправлення описок та помилок, роз'яснення судового рішення, повернення судового збору; судові справи, за якими надійшли заяви (клопотання), пов'язані із виконанням судових рішень, передбачені статтями 117, 119–121, 121-2, 122 Господарського процесуального кодексу України; зустрічні позови та позови третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору у судовій справі, у якій відкрито провадження, що надійшли до суду тощо.

41. У разі відсутності раніше визначеного в судовій справі головуючого судді у випадках, передбачених підпунктами 2.3.44-2.3.46 пункту 2.3 Положення, такі судові справи та матеріали підлягають автоматизованому розподілу за правилами, визначеними Засадами використання автоматизованої системи документообігу суду.

Повторний автоматизований розподіл судових справ між суддями

42. Повторний автоматизований розподіл судових справ між суддями застосовується у випадках визначених законом, а також з метою заміни одного, декількох суддів, всього складу суду, збільшення складу суду в порядку, визначеному підпунктами 2.3.4, 2.3.23 Положення".

43. Винятково у разі, коли суддя у передбачених законом випадках не може продовжувати розгляд справи, невирішені судові справи передаються для повторного автоматизованого розподілу за вмотивованим розпорядженням керівника апарату суду.

44. За вмотивованим розпорядженням керівника апарату суду здійснюється повторний автоматизований розподіл судових справ у разі виявлення очевидних помилок в налаштуваннях автоматизованої системи діловодства суду.

45. З 01 серпня 2016 року результатом повторного автоматизованого розподілу судової справи є протокол повторного автоматизованого розподілу судової справи між суддями відповідного суду (додаток 13), що автоматично створюється автоматизованою системою.

Неможливість автоматизованого розподілу судових справ між суддями

46. У разі визначення автоматизованою системою неможливості здійснення розподілу судових справ створюється протокол щодо неможливості такого розподілу судових справ між суддями відповідного суду (додаток 10).

47. У разі усунення обставин, що унеможливають здійснення автоматизованого (повторного автоматизованого) розподілу судових справ, такий розподіл відбувається відповідно до вимог Положення та цих засад.

Передача судових справ для подальшого розгляду суддею (колегією суддів)

48. Після автоматизованого розподілу судових справ автоматизованою системою відповідальна особа суду не пізніше наступного робочого дня передає судові справи визначеному автоматизованою системою головуючому судді.

49. Інформація щодо процесуальних дій та судових рішень вноситься до автоматизованої системи відповідним користувачем автоматизованої системи.

Прикінцеві положення

50. Збори суддів господарського суду Запорізької області за необхідності, але не рідше одного разу на рік, заслуховують керівника апарату суду з питань функціонування автоматизованої системи, стану розподілу судових справ з метою дотримання збалансованого навантаження суддів.

51. Інформація щодо стану навантаження на кожного суддю відповідного суду є відкритою для суддів цього суду та не може бути обмежена.

52. Заміна суддів у складі колегії суддів у справах, що надійшли до суду до набрання чинності Положенням та затвердження цих Зasad, відбувається в порядку визначеному цими Засадами.

53. Робота щодо наповнення та використання інформації в автоматизованій системі здійснюється після створення правових умов (видання керівником апарату суду наказів про визначення прав користувачів автоматизованої системи) та впровадження і налагодження програмно-технічних засобів для забезпечення функціонування підсистем на кожному автоматизованому робочому місці.

ДОДАТОК 4

Загальні відомості про організацію відеоконференцій

Груповий термінал відеоконференції зв'язку (HD)

Відеоконференція – це ділянка ІТ, яка забезпечує одночасно двосторонню передачу, обробку, перетворення і подання інтерактивної інформації на відстань в режимі реального часу за допомогою апаратно-програмних засобів обчислювальної техніки. Інша назва такої взаємодії – сеанс зв'язку.

Групова відеоконференція (стандартна роздільна здатність)

Відеоконференція зв'язок (ВКЗ) – це телекомунікаційна технологія інтерактивної взаємодії трьох і більше віддалених абонентів, за якої між ними можливий обмін аудіо- і відеоінформацією в реальному часі, з урахуванням передачі управляючих даних.

Відеотелефон для участі у відеоконференціях

Відеоконференція застосовується як засіб оперативного прийняття рішення в певній ситуації, при надзвичайних ситуаціях, для скорочення витрат на відрядження, підвищення ефективності проведення судових процесів з дистанційною участю засуджених, як один з елементів телемедицини та ін.

У багатьох державних і комерційних організаціях відеоконференція приносить великі результати і максимальну ефективність, а саме:

- *знижує час на переїзди і пов'язані з ними витрати;*
- *прискорює процеси прийняття рішень* в надзвичайних ситуаціях;
- *скорочує час розгляду справ у судах* загальної юрисдикції;
- *збільшує продуктивність праці;*
- *допомагає вирішити кадрові питання* і соціально-економічні ситуації;
- *дає можливість приймати більш обґрунтовані рішення* за рахунок залучення при необхідності додаткових експертів;
- швидко і *ефективно розподіляє ресурси* і так далі.

Для спілкування в режимі відеоконференції абонент повинен мати термінальний пристрій (кодек) ВКЗ, відеотелефон або інший засіб обчислювальної техніки. Як правило, в комплекс пристроїв для ВКЗ входить: центральний пристрій (кодек) з відеокамерою і мікрофоном, забезпечує кодування/декодування аудіо- та відеоінформації, захоплення і відображення контенту; пристрій відображення інформації та відтворення звуку. У якості кодека може використовуватися персональний комп'ютер з програмним забезпеченням для відеоконференцій.

Велику роль у відеоконференції грають канали зв'язку, тобто транспортна мережа передачі даних. Для підключення до каналів зв'язку використовуються мережеві протоколи IP або ISDN.

Існує два режими роботи ВКЗ, які дозволяють проводити сеанси зв'язку: двосторонні (режим “точка-точка”) і багатосторонні (режим “многоточка”).

Для впровадження ВКЗ керівнику (особі, що приймає рішення) організації необхідно визначити головну мету застосування, тобто: проведення нарад, підбір персоналу, оперативність при прийнятті рішень, здійснення контролю, дистанційне навчання, консультація лікарів, проведення судових засідань, допит свідків і так далі.

Категорії відеоконференцзв'язку

Персональні системи. Забезпечують можливість індивідуального відео-спілкування користувача в режимі реального часу, не покидаючи свого робочого місця. Конструктивно персональні системи зазвичай виконуються у вигляді настільних терміналів або у вигляді програмних рішень.

Групові системи. Призначені для проведення групових сеансів відео-конференц-зв'язку в переговорних кімнатах. Групова система здатна перетворити приміщення будь-якого розміру в відео-конференц-студію для проведення інтерактивних нарад. В групових системах ставляться приставки відео-конференц-зв'язку (set-top) стандартного дозволу і з підтримкою високої чіткості (High Definition). До цієї ж категорії відносяться і системи класу TelePresence (телеприсутність), які представляють собою комплекс засобів, що забезпечує максимальний ефект присутності віддалених співрозмовників в одній кімнаті.

Галузеві системи. Це системи, які застосовуються безпосередньо в певній галузі. Наприклад, у медичній галузі дуже часто застосовують системи для проведення операцій (телемедицина), в судовій системі – для проведення дистанційних касаційних і наглядових судових процесів, в нафтогазовій, енергетичній, будівельній галузі для оперативності подання інформації.

Мобільні системи. Це компактні переносні системи ВКЗ для використання у віддалених районах і екстремальних умовах. Мобільні системи дозволяють за короткий час організувати сеанс зв'язку в нестандартних умовах. Дані системи зазвичай використовуються державними органами, які приймають оперативні рішення (військові, рятувальники, лікарі, служби екстреного реагування).

Інфраструктура мережі відеоконференцзв'язку

До інфраструктурі мережі ВКЗ відноситься сукупність апаратно-програмних засобів адміністрування/управління з використанням різного кінцевого обладнання та програмного забезпечення – *сервера* багатоточкового відеоконференцзв'язку (Multipoint Control Unit), інтеграція з уніфікованими комунікаціями, *системи управління відеоконференціями* (облік, управління конфігурацією, безпекою, продуктивністю і помилками вузлів, ліній і кінцевого обладнання ВКЗ), системи розподілу навантаження розподілених серверів, *ілюзи для проходження трафіку через міжмережеві екрани, ілюзи з мобільними мережами та абонентами.*

Основну роль у відеоконференції грають канали зв'язку між абонентами. Розглянемо кілька методів організації каналів зв'язку для відеоконференцій.

Інтернет. Це найпростіший і дешевий метод організації відеоконференцзв'язку. Однак якість сеансу зв'язку в даному випадку може бути низькою, оскільки Інтернет не є гарантованим каналом передачі аудіо- та відеоданих. До цього додається

проблема безпеки відеоконференції, тобто вона може стати “суспільним надбанням”. Для організації відеоконференції зв'язку через Інтернет потрібно мати статичні IP-адреси і канали зв'язку з пропускну здатністю не менше 384 кбіт / с в обидва боки (для вихідного та вхідного трафіку).

За протоколом ISDN. Аббревіатура ISDN (англ. *Integrated Services Digital Network*) розшифровується як цифрова мережа з інтеграцією послуг. Цифрові мережі з інтегральними послугами відносяться до мереж, в яких основним режимом зв'язку є режим комутації каналів, а дані оброблюються в цифровій формі. ISDN має ряд переваг у порівнянні з традиційними аналоговими мережами, однак, у порівнянні з новими телекомунікаційними технологіями передачі даних має ряд серйозних недоліків:

- важко відстежити, на якій ділянці стався збій зв'язку;
- низька оперативність відновлення каналів зв'язку;
- дану технологію підтримують не так вже й багато операторів зв'язку;
- порівняно висока вартість застосування послуги зв'язку при міжрегіональному сполученні.

За технологією IP VPN MPLS. В даний час є однією з найбільш надійних і дешевих для організації відеоконференцій. Цьому сприяє:

- VPN (англ. *Virtual Private Network*) - віртуальна приватна мережа, тобто узагальнена назва технологій, що дозволяють забезпечити одне або кілька мережевих захищених з'єднань (логічну мережу) поверх іншої мережі.
- MPLS (англ. *Multiprotocol Label Switching*) – мультипротокольна комутація по мітках, тобто, механізм передачі даних, який емулює різні властивості мереж з комутацією каналів поверх мереж з комутацією пакетів.

Заплотинський Борис Андрійович,
кандидат технічних наук, доцент

Електронне судочинство
Конспект лекцій на 84 стор.

Електронний ресурс кафедри МтаІТ КІВтаП НУ “ОЮА”